

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**PANTEION UNIVERSITY
OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ»**

Διεργασίες Κοινωνικής Επιρροής στον Κοινοβουλευτικό Λόγο:

Η περίπτωση του Δημοψηφίσματος του 2015

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αναστασία Ι. Δέα

Αθήνα, Νοέμβριος 2020

Τριμελής Επιτροπή

Προδρομίτης Γεράσιμος, Καθηγητής Πειραματικής Κοινωνικής Ψυχολογίας (επιβλέπων)

Παπαστάμου Στάμος, Ομότιμος Καθηγητής

Χαντζή Αλεξάνδρα, Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας

Χρυσόχου Ξένια, Καθηγήτρια Κοινωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας

Copyright © Αναστασία Ι. Δέα.

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό με κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς την συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων της συγγραφέως.

Αφιέρωση

Στους γονείς μου, Γιάννη και Γιάννα.

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία είναι ένα μόνο μέρος από την εμπειρία μου στο ΠΜΣ Κοινωνική Ψυχολογία των Συγκρούσεων. Η φοίτησή μου σε αυτό ήταν, για μένα, μεγάλη τιμή. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους Καθηγητές και τις Καθηγήτριές μου, τον καθένα τους ξεχωριστά, για τις γνώσεις που μου πρόσφεραν, και για την ευκαιρία να προχωρήσω και να εξελιχτώ ακαδημαϊκά και προσωπικά. Κύριε Προδρομίτη, κυρία Χρυσοχόου και κυρία Χαντζή, ήταν τιμή μου να είμαι φοιτήτριά σας.

Ευχαριστώ ιδιαίτερα τον κύριο Προδρομίτη, για την υπομονή και την επιμονή του, την βοήθειά του στην εκπόνηση της διπλωματικής μου και τις γνώσεις που μου μεταλαμπάδευσε. Ευχαριστώ θερμά επίσης τον κύριο Παπαστάμου, που στο τελευταίο έτος του διδακτικού του έργου είχα την τύχη να επιβλέψει την διπλωματική μου.

Αρκετή βοήθεια δέχθηκα και από την οικογένεια και τους φίλους μου, που με στήριζαν και με «έσπρωξαν» όποτε ήταν αναγκαίο. Ευχαριστώ, λοιπόν, τους γονείς μου, που με μεγάλωσαν, μου πρόσφεραν τη μόρφωση που οι ίδιοι στερήθηκαν και έκαναν ό,τι καλύτερο μπορούσαν. Ευχαριστώ την αδερφή μου, Σέβη, που με βοήθησε με το χιούμορ της όταν δυσκολευόμουν, και τον σύντροφό μου Αργύρη, που είναι πάντα δίπλα μου και με ακούει με στωική υπομονή.

Τέλος, να ευχαριστήσω από καρδιάς για την ψυχολογική -και όχι μόνο- υποστήριξη τη Σοφία, που στάθηκε δίπλα μου σε όλες τις δυσκολίες, το Θεόφιλο, που δεν έχω λόγια να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου για τη στήριξή του, τη φίλη μου Νικολέττα και τη Δήμητρα, που είναι πάντα δίπλα μου, παρά τη χιλιομετρική μας απόσταση και τέλος την Άννα, τη Γωγώ και το Βασίλη, που με στήριζαν με τον δικό τους τρόπο, σε αυτή τη δύσκολη περίοδο.

Περιεχόμενα

Αφιέρωση.....	3
Ευχαριστίες	4
Περίληψη	7
Abstract	8
Εισαγωγή	9
Μειονοτική επιρροή: Από τον Asch στο Moscovici.....	9
Το «γενετικό» μοντέλο: Η έννοια της σύγκρουσης για την μειονοτική επιρροή	9
Στρατηγικές μειονοτικής επιρροής	14
Ύφος συμπεριφοράς.....	14
Είδος διαπραγμάτευσης.....	15
Στρατηγικές αντίστασης στην επιρροή	16
Ψυχολογιοποίηση – Κοινωνιολογιοποίηση.....	16
Το πλαίσιο της έρευνας: Το Δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου 2015	18
Το χρονικό του Δημοψηφίσματος.....	18
Ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας.....	21
Μεθοδολογία.....	23
Συλλογή Υλικού	23
Περιγραφή Υλικού	24
Μεταβλητές.....	24
Εργαλείο Ανάλυσης: Το IRaMuTeQ	24
Αναλύσεις - Αποτελέσματα.....	27
Αρχική ανάλυση – Αυτονόμηση Λεκτικού Υλικού σχετικό με το Δημοψήφισμα...27	
Ανάλυση Ιεραρχικής Ταξινόμησης Λεκτικού Υλικού: Οι τρεις τάξεις.....	30
Η Σύγκρουση της «Παλιάς Εξουσίας» με την «Νέα Εξουσία» για το Δημοψήφισμα....	32
Η Σύγκρουση για τη συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος	42
Η Σύγκρουση για την Ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας.....	47
Συμπεράσματα - Συζήτηση	52
Βιβλιογραφία	56

Συντομογραφίες

Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ)

Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.)

Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.)

Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.)

Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.)

Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.)

Χρυσή Αυγή (Χ.Α.)

Descending Hierarchical Analysis (DHA)

Interface de R pour les Analyses Multidimensionnelles de Textes et de Questionnaires (IRaMuTeQ)

Περίληψη

Το Δημοψήφισμα του 2015 στην Ελλάδα χαρακτηρίστηκε από «θεσμική ασάφεια», μέσω της οποίας επήλθαν συγκρούσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων: το ελληνικό κοινοβούλιο, οι ευρωπαϊκοί θεσμοί, συλλογικότητες και οργανώσεις. Τα διακυβεύματα που τέθηκαν επί τάπητος κατασκευάστηκαν από τους εμπλεκόμενους με αντικρουόμενο και πολιτικά αντίθετο τρόπο. Η κοινωνική επιρροή αποτελεί μία από τις σημαντικότερες κοινωνιοψυχολογικές διεργασίες για την εξήγηση της κοινωνικό-πολιτικής πραγματικότητας. Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο τη μελέτη του κοινοβουλευτικού λόγου για το Δημοψήφισμα, υπό το πρίσμα των διεργασιών κοινωνικής επιρροής, εφαρμόζοντας ηλεκτρονικά υποβοηθούμενη ανάλυση περιεχομένου στα Πρακτικά της Συνεδρίασης της Βουλής. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται μία κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση των κοινοβουλευτικών παρατάξεων από τις κοινοβουλευτικές ομιλίες για το Δημοψήφισμα του 2015, υπό το πρίσμα της εργογραφίας για την κοινωνική επιρροή και τη σύγκρουση. Αυτό που αποκάλυψε η ανάλυση των δεδομένων ήταν τρία κεντρικά διακυβεύματα της συζήτησης, ή πιο συγκεκριμένα, τρεις συγκρούσεις, τις οποίες οι κοινωνικοί δράστες διαχειρίστηκαν διαφορετικά κάθε φορά. Τα κόμματα της αντιπολίτευσης επεδίωξαν να καταδείξουν την αστάθεια συμπεριφοράς της κυβέρνησης, όσον αφορά την αντιμνημονιακή της πολιτική. Η κυβέρνηση στηρίχθηκε στην συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς για την άσκηση επιρροής στο εκλογικό σώμα, αλλά και στην κοινωνιολογιοποίηση για την αντίσταση στην επιρροή της αντιπολίτευσης σχετικά με την συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος. Δύο διαφορετικές μεταξύ τους μειονότητες συγκρούονται με την κυβέρνηση σε σχέση με τη θέση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αν και ως «διπλές» μειονότητες ασκούν λιγότερη επιρροή.

Λέξεις-κλειδιά: Δημοψήφισμα, Κοινωνική επιρροή, Σύγκρουση, IRaMuTeQ

Abstract

The Referendum of 2015 in Greece was characterized by “constitutional ambiguity”, through which conflicts raised between those involved: the Greek parliament, the European institutions, collectives and organizations. The stakes that have been put on the table were constructed by those involved in a conflicting and politically opposite way. Social influence is one of the most important sociopsychological processes to explain the socio-political reality. This paper’s goal is to study parliamentary discourse about the Referendum, considering social influence processes, applying computer-aided content analysis on Parliament Session minutes. Specifically, a socio-psychological approach of the parliament parties is attempted through the parliamentary debate on the 2015 Referendum, considering social influence and conflict literature. What the analysis of three central stakes of the debate, or rather, the three Conflicts that the social subjects managed differently each time. The parties of the opposition aimed at targeting the government’s inconsistent behavioral style, as to its anti-Memorandum policy. The government relied on its synchronic consistency in order to influence the people, but also on “sociologization” in order to resist the influence exerted by the opposition, regarding to the constitutionality of the Referendum. Two opposing minorities clash with the government, as to Greece’s place in the European Union, although being “double” minorities, they exert less influence.

Key-words: Referendum, Social Influence, Conflict, IRaMuTeQ

Εισαγωγή

« L' innovation s'épanouit dans une atmosphère enpreinte de son attente. »

(Η καινοτομία ανθίζει μέσα σε μια ατμόσφαιρα γεμάτη από την αναμονή της.)

Moscovici & Ricateau, 1972: 154

Μειονοτική επιρροή: Από τον Asch στο Moscovici

Αρχικά, η έρευνα στην κοινωνική ψυχολογία για την κοινωνική επιρροή είχε εστιαστεί στην πλειοψηφική επιρροή, με έμφαση στο πως οι άνθρωποι συμμορφώνονται ή ενδίδουν. Ωστόσο, από τα τέλη του 1960, διατυπώθηκε η παρατήρηση ότι και μία μειονότητα θα μπορούσε να οδηγήσει σε αλλαγή στάσεων. Ειδικότερα, ο κοινωνικός ψυχολόγος Serge Moscovici άλλαξε το πεδίο της έρευνας για την επιρροή με την διατύπωση του «γενετικού μοντέλου» μειονοτικής επιρροής και πλήθος σχετικών πειραματικών ερευνών (Moscovici, Lage, & Naffrechoux, 1969; Moscovici & Faucheux, 1972; Moscovici & Lage, 1976).

Το «γενετικό» μοντέλο: Η έννοια της σύγκρουσης για την μειονοτική επιρροή

Ο Moscovici παρουσίασε το «γενετικό» μοντέλο της μειονοτικής επιρροής (1976/1979), που αναφέρεται στην διάδοση της καινοτομίας και την ανατροπή του status quo μέσα από τις νέες ιδέες των μειονοτήτων.

Στο βιβλίο του, «Psychologie des minorités actives» (Moscovici, 1979), αναπτύσσεται η «γενετική» οπτική της κοινωνικής επιρροής. Κάθε άτομο που ανήκει σε μία ομάδα, ανεξάρτητα από τη θέση που κατέχει μέσα σε αυτή, μπορεί να αποτελέσει πηγή κοινωνικής επιρροής, όπως και δέκτη της. Στόχος της κοινωνικής επιρροής είναι, όπως αναφέρθηκε, η κοινωνική αλλαγή, με την ανατροπή του status quo, αλλά και ο κοινωνικός έλεγχος.

Ο Moscovici (1976/1979) πίστευε, λοιπόν, πως η σύγκρουση υπάρχει μέσα στις ομάδες και οι διαδικασίες επιρροής συνδέονται άμεσα με την παραγωγή και επίλυση συγκρούσεων.

Με λίγα λόγια, η σύγκρουση «γεννά» την κοινωνική αλλαγή, εξ' ου και η ονομασία

«γενετικό» μοντέλο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος:

Στην ρίζα της επιρροής, λοιπόν, βρίσκεται μία σύγκρουση που ξεσπά ανοιχτά όταν η διαφωνία έρχεται στο φως. Έχοντας συνειδητοποιήσει τη διαταραχή αυτή τείνει να φέρνει, οι άνθρωποι προσπαθούν να επαναπροσδιορίσουν τις απόψεις τους, ελπίζοντας έτσι να μειώσουν το χάσμα που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τα χωρίζει. Με τον τρόπο αυτό ανοίγουν οι ίδιοι στην επιρροή των συναδέλφων τους (Moscovici, 1985, σ. 18)

Το ουσιώδες, επομένως, ζήτημα είναι η επίτευξη συμφωνίας ή συναίνεσης. Έτσι, η πλειονότητα στοχεύει στην διατήρηση της τρέχουσας ομοφωνίας, ενώ η μειονότητα έχει την δυνατότητα πάντα να προκαλέσει την καθεστηκυία τάξη και να εμπνεύσει και άλλους να την αλλάξουν (Moscovici, 1985). Η επίλυση μίας σύγκρουσης που προκαλέσαμε ή στην οποία έχουμε εκτεθεί είναι ο στόχος μας όταν προσπαθούμε να πείσουμε κάποιον. Είτε ενδο-ομαδικά, είτε έξω-ομαδικά, στην κοινωνική ψυχολογία συχνά η λήψη αποφάσεων, όπως και η επιρροή, συνεπάγεται διαπραγμάτευσης. Ο Moscovici (1985) αναφέρει πως κάθε τύπος σύγκρουσης αντιστοιχεί σε έναν συγκεκριμένο τύπο διαπραγμάτευσης, αναλόγως με τους παράγοντες που οδηγούν αυτή τη σύγκρουση και τους «αντίπαλους» σε αυτή. Κατ' επέκταση, υπάρχουν διαφορετικά επίπεδα διαπραγμάτευσης.

Η σύνδεση των δύο είναι σημαντική, καθώς, όπως περιγράφει ο Moscovici, δεν πρέπει να εξισώνεται η κοινωνική επιρροή με κάποια από τα επίπεδά της, ενώ αντίθετα, τα επίπεδά της είναι το καθένα θεμελιώδες, κανένα δεν προηγείται. Η φύση της σύγκρουσης και συνεπώς, η φύση των διαπραγματεύσεων της σύγκρουσης μεταξύ των ομάδων ή μεταξύ των μελών της ομάδας είναι εκείνο που καθορίζει την κοινωνική επιρροή (Moscovici, 1985). Ο τρόπος, λοιπόν, που αντιδρούν οι άνθρωποι στη σύγκρουση είναι εκείνο που καθορίζεται από τα τρία επίπεδα κοινωνικής επιρροής: την *συμμόρφωση*, την *κανονικοποίηση* και την *καινοτομία* (Moscovici, 1976).

Σύμφωνα με τον Moscovici, «η κανονικοποίηση τείνει προς την αποφυγή των συγκρούσεων μέσω συμβιβασμών μεταξύ ατόμων με αποκλίνουσες γνώμες. Μπορεί κανείς να

την ορίσει ως μία βαθμιαία αλλαγή συμπεριφορών ή πίστεων με σκοπό να εγκαθιδρυθεί μία κοινή νόρμα» (Moscovici, 1985, p. 19). Η διαδικασία μπορεί να έχει ως εξής: κάθε ομάδα ή άτομο διαμορφώνει μία άποψη για ένα γεγονός ή μία κατάσταση. Αυτή η άποψη είναι βέβαιο ότι θα γίνει αντικείμενο κριτικής από άλλες ομάδες ή άτομα, με διαφορετική γνώμη, έτσι λοιπόν, κάποια στιγμή οι ομάδες ή τα άτομα συνειδητοποιούν ότι οι απόψεις τους διαφέρουν και «προς έκπληξή τους» (Moscovici, 1985, p. 19), διαφωνούν ακριβώς στο σημείο που πίστευαν ότι μπορεί να επέλθει συναίνεση. Δύο είναι οι συνέπειες της σύγκρουσης που δημιουργείται από την πληθώρα των νορμών: πρώτα, η ένταση εσωτερικεύεται και έτσι δημιουργούνται αμφιβολίες για τις απόψεις της ομάδας/του ατόμου, και, δεύτερον, μολύνεται η πραγματικότητα με αμφισημία και μάλιστα, φαίνεται περισσότερο αμφίσημη από ό,τι είναι. Τα εμπλεκόμενα κοινωνικά υποκείμενα βρίσκονται σε μία αρκετά ενοχλητική και ανησυχητική κατάσταση, από την οποία θέλουν να ξεφύγουν, οπότε θα αποπειραθούν να ελαχιστοποιήσουν τη διαφωνία τους να μετριάσουν τις συνέπειες που αυτή επιφέρει μέσω μίας συμφωνίας που ικανοποιεί όλα τα μέρη της.

Όταν υπάρχουν σαφείς πλεονότητες και μειονότητες και ξεκάθαρες διαφορές μεταξύ των νόμιμων και μη απόψεων και πίστεων, αναπτύσσεται το επίπεδο κοινωνικής επιρροής που ονομάζεται *συμμόρφωση*. Ο Moscovici αναλύει: «η ορθόδοξη άποψη της πλειοψηφίας συγκρούεται με την ετερόδοξη άποψη της μειονότητας. Ο συνηθισμένος τρόπος επίλυσης αυτής της σύγκρουσης είναι η υποβολή της τελευταίας στην πρώτη. Η απόκλιση απορροφάται ή περιορίζεται. Η διαδικασία που επιτρέπει να επιτευχθούν τα παραπάνω είναι η συμμόρφωση» (Moscovici, 1985, p. 20). Όπως παραδέχεται ο ίδιος ο Moscovici, δεν είναι αναγκαία η περαιτέρω ανάλυση του συγκεκριμένου επίπεδου, καθώς υπάρχουν αρκετές έρευνες στην κοινωνική ψυχολογία σχετικά με την συμμόρφωση, που έχουν καθιερωθεί ως κλασσικές, όπως αυτή του Asch (βλ. περισσότερα: Asch, 1951).

Η καινοτομία είναι εκ διαμέτρου αντίθετη από τη συμμόρφωση. Η καινοτομία αναφέρεται στη διαδικασία κατά την οποία η μειονότητα αποπειράται να εδραιώσει την κυριαρχία των δικών της απόψεων ή συμπεριφορών, δίχως να κατέχει υψηλό κοινωνικό status ή πληθώρα πηγών και οι απόψεις ή συμπεριφορές της θεωρούνται «ανορθόδοξες» ή καινούργιες (Moscovici, 1985, p. 20). Δύο καταστάσεις είναι αυτές που θα κληθεί να αντιμετωπίσει η μειονότητα, προτείνει ο Moscovici: α) η πλειοψηφία δεν έχει μία καθορισμένη άποψη ή αυτή είναι ασαφής, όπου η καινοτομία συνεπάγεται την εδραίωση νέων συμπεριφορών ή πίστσεων, και β) η πλειοψηφία έχει μία ξεκάθαρη θέση, όπου η καινοτομία ισοδυναμεί με αλλαγή στις υπάρχουσες νόρμες.

Στην πρώτη περίπτωση, τα άτομα τείνουν να αδιαφορούν προς τους άλλους, όποτε όταν συνειδητοποιήσουν τις διαφορές τους, αν δεν έχουν κάποιο κίνητρο ή άλλο λόγο να υποστηρίξουν τη θέση τους, τότε θα αναζητήσουν πρώτα την αποφυγή της σύγκρουσης, μέσω συμβιβασμών. Αυτή η διαδικασία θα έλθει σε τέλμα, όταν κάποιο άτομο ή ομάδα δεν είναι διατεθειμένο να προχωρήσει προς συμβιβασμούς και επιμένει των θέσεών του. Σε αυτή την περίπτωση, η μειονότητα δεν προκαλεί μόνο «τη λογική λύση», που θα ήταν να βρεθεί η μέση λύση, αλλά επιβάλλει τη δική της άποψη, το οποίο έχει και τη θετική του λειτουργία, καθώς η πρότασή της είναι το ίδιο βάσιμη με το συμβιβασμό, αλλά επιπλέον είναι ξεκάθαρη. Όπως αναφέρεται, υποχωρήσεις θα συμβούν και από τη μεριάς της μειονότητας, αλλά για να γίνουν, η πλειοψηφία θα χρειαστεί να κάνει περισσότερες, για αυτό μία απόλυτη μειονότητα, που γνωρίζει τί θέλει και δέχεται τη σύγκρουση όταν άλλοι την αποφεύγουν, μπορεί να καταφέρει να επηρεάσει την πλειοψηφία ή και άτομα που δεν είναι τόσο απόλυτα στις απόψεις τους (Moscovici, 1985).

Στη δεύτερη περίπτωση, η πλειοψηφία έχει επίσης μία ξεκάθαρη λύση, καθώς η θέση της είναι σαφής. Η μειονότητα κάνει συνειδητή προσπάθεια να αλλάξει την οπτική της, με τη δημιουργία σύγκρουσης. Η σύγκρουση δημιουργείται όταν ένα άτομο ή υποομάδα δεν

συμμορφώνεται, αντιστέκεται και προτείνει κάτι διαφορετικό. Έτσι, διαταράσσεται η ομοφωνία και εισάγεται μία εναλλακτική, την οποία με την επιμονή της, η μειονότητα καταφέρνει να την κάνει πιο οικεία στα άτομα και επομένως αναγκάζονται να τη λάβουν υπ' όψη τους. Επίσης, αυτό που γίνεται ξεκάθαρο είναι ότι βασικός στόχος της μειονότητας είναι η παραχώρηση υποχωρήσεων από την πλειοψηφία, άρα οι «σιωπηλές διαπραγματεύσεις» αφορούν κυρίως το τί είναι διατεθειμένη η πλειοψηφία να αλλάξει ώστε να φτάσει σε ομοφωνία με την μειονότητα.

Συνεπώς, θα μπορούσε κανείς να πει ότι όσοι καινοτομούν, επηρεάζουν μέσω της δημιουργίας ή αύξησης της σύγκρουσης. Αυτό, υποστηρίζει ο Moscovici, είναι που ξεχωρίζει την καινοτομία ως επίπεδο της μειονοτικής επιρροής. Το επίκεντρο της καινοτομίας είναι η δημιουργία ή αύξηση σύγκρουσης, της κανονικοποίησης η αποφυγή της και της συμμόρφωσης ο έλεγχος ή η μείωσή της (Moscovici, 1985).

Η σύγκρουση, άλλωστε, έχει οριστεί ως η *«κατάσταση κατά την οποία δύο ή περισσότερες ομάδες/μέλη αντιλαμβάνονται ότι οι στόχοι ή τα συμφέροντά τους είναι σε άμεση αντίφαση μεταξύ τους και αποφασίζουν να δράσουν στη βάση αυτής της αντίληψης»* (Bar-Tal, 2011, σ. 1). Καθώς το συμφέρον της πλειοψηφίας είναι η διατήρηση του status quo και άρα ο κοινωνικός έλεγχος, τότε το συμφέρον της μειονότητας είναι η καινοτομία και η κοινωνική αλλαγή, με την αλλαγή των πλειοψηφικών κοινωνικών κανόνων και την αντικατάστασή τους με νέους που την ευνοούν (Παπαστάμου, 1988). Επομένως, οι δύο λειτουργίες της κοινωνικής επιρροής φέρνουν σε αντίθεση τα συμφέροντα της πλειοψηφίας και της μειονότητας, κι έτσι δημιουργείται σύγκρουση. Οι διεργασίες κοινωνικής επιρροής είναι αυτές που ρυθμίζουν τη σύγκρουση, και αποτελούν ένα σύστημα συμβιβασμών, ενώ η αμοιβαιότητα που υπονοείται αποτελεί ένα σύστημα διαπραγματεύσεων (Παπαστάμου, 1988).

Στρατηγικές μειονοτικής επιρροής

Ύφος συμπεριφοράς

Μία ακόμη καινοτομία του γενετικού μοντέλου είναι ότι εισήγαγε μία νέα και εντούτοις οικεία έννοια: το ύφος (στυλ) συμπεριφοράς, το οποίο ορίζει ως *«οργάνωση των συμπεριφορών και των απόψεων, στην ανάπτυξη και την ένταση της έκφρασης τους, εν συντομία, στη «ρητορική» της συμπεριφοράς και της γνώμης»* (Moscovici, 1979, p.124). Όταν ένα άτομο ή μια υποομάδα επηρεάζει μια ομάδα, ο κύριος παράγοντας επιτυχίας είναι το ύφος συμπεριφοράς.

Υπάρχουν πέντε παράγοντες ύφους συμπεριφοράς (Moscovici, 1979): α) η *επένδυση*, δηλαδή μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα μειονότητας εάν τα μέλη θεωρούν πως έχουν θυσιάσει πολλά για τις απόψεις τους, β) η *αυτονομία*, δηλαδή μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα μειονότητας εάν τα μέλη θεωρούν πως δεν υποβόσκουν απώτερα κίνητρα και πράττουν βάσει των αρχών τους (Hogg & Vaughan, 2010). γ) η *σταθερότητα*. αυτή η έννοια έχει λάβει σοβαρότερη προσοχή και θεωρεί ο Moscovici ως την πιο βασική (1979), δ) η *ακαμψία*. μία έννοια που έχει διερευνηθεί από τους Mugny & Papastamou (1980) και ε) η *δικαιοσύνη*, η οποία αναφέρεται και με τους όρους *«πλαστικότητα και στερεότητα»* από τους Μαντόγλου και Χαραλάμπους ως *«η διάθεση της μειονότητας να είναι δίκαιη και να διατηρεί μια σχέση αμοιβαιότητας με το στόχο κοινωνικής επιρροής»* (Μαντόγλου & Χαραλάμπους, 1998, σ. 59).

Έχουν αναφερθεί πολλοί λόγοι για τους οποίους η σταθερότητα ως ύφος συμπεριφοράς είναι τόσο αποτελεσματική στην επίτευξη μειονοτικής επιρροής (Wood, Lundgren, Ouellette, Busceme, & Blackstone, 1994). Ένα λόγο αποτελεί το γεγονός πως η σταθερότητα συμπεριφοράς τονίζει τη σύγκρουση του δέκτη της κοινωνικής επιρροής με την πηγή (Moscovici, 1985). Επίσης, η σταθερότητα είναι αποτελεσματική, καθώς δίνει πληροφορίες σχετικά με τον 'σκοπό' της πηγής: η επανάληψη των θέσεων της μειονότητας, λοιπόν, οδηγεί

σε αυξημένη επιρροή, διότι υποδηλώνει βεβαιότητα, αυτοπεποίθηση και δέσμευση (Moscovici & Faucheux, 1972).

Βέβαια, καθώς ο Moscovici θεωρούσε την σταθερότητα ως το πιο σημαντικό παράγοντα ύφους συμπεριφοράς (Gardikiotis, 2011), υπάρχει πληθώρα ερευνών σχετικά με αυτή. Οι Moscovici & Faucheux (1972), όπως και οι Moscovici & Nemeth (1974) μελέτησαν την επίδραση της σταθερότητας σε βάθος χρόνου στην επιρροή της μειονότητας, διαπιστώνοντας πως μία διαχρονικά σταθερή μειονότητα ασκεί περισσότερη επιρροή. Επίσης, οι Nemeth & Wachtler (1974) διερεύνησαν την αυτοπεποίθηση με την οποία εκφράζεται αυτή η σταθερότητα, αναφέροντας συμπερασματικά ότι η αποτελεσματικότητα του πειραματικού τους συνεργού έγκειται στην αυτοπεποίθησή του, και όχι το αν ήταν συμπαθής στους συμμετέχοντες. Ακόμη, πέρα από τη διαχρονική σταθερότητα που αναφέρθηκε προηγουμένως, οι Papastamou & Mugny (1990) ανέδειξαν το ρόλο της διαπροσωπικής (συγχρονικής) σταθερότητας (δηλαδή από άτομο σε άτομο) για την μειονοτική επιρροή.

Είδος διαπραγμάτευσης

Εντούτοις, μία πειραματική μελέτη έδειξε πως η σταθερότητα συμπεριφοράς δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για την θετική έκβαση της απόπειρας μειονοτικής επιρροής (Doise & Moscovici, 1969-70). Ο Παπαστάμου προτείνει να διαχωριστεί η σταθερότητα συμπεριφοράς που επιδεικνύει η μειονότητα προς την πλειοψηφία που αποτελεί πηγή επιρροής με τη συμπεριφορά προς την πλειοψηφία που αποτελεί στόχο της κοινωνικής επιρροής (1988). Αναφέρει, μάλιστα, ότι η σταθερότητα συμπεριφοράς προς την πλειοψηφική πηγή «μπλοκάρει» τη διαπραγμάτευση μαζί της, αλλά όχι με την «σιωπηρή» πλειοψηφία-στόχο, μίας και αποτελεί πλέον εναλλακτική, όμως ελλοχεύει ο κίνδυνος η συμπεριφορά αυτή της μειονότητας να «μπλοκάρει» τη διαπραγμάτευση και με εκείνη και να εμφανίζεται ως δογματική και ακραία.

Σε μετέπειτα πειραματικές μελέτες, αναδύθηκε μία ακόμη συνθήκη μειονοτικής επιρροής: το είδος της διαπραγμάτευσης. Ο Mugny (1974) πρότεινε το διαχωρισμό μεταξύ ύφους συμπεριφοράς - προς την πλειοψηφική νόρμα - και είδους διαπραγμάτευσης – προς τον πληθυσμό που αποτελεί στόχο επιρροής. Αναδείχθηκε πειραματικά πως όταν δύο μειονότητες γίνονται αντιληπτές ως εξίσου σταθερές, εκείνο που επηρεάζει το αποτέλεσμα της επιρροής είναι η ευελιξία ή ακαμψία διαπραγμάτευσης που υιοθετεί η μειονότητα.

Ευέλικτη μειονότητα είναι εκείνη που, με σταθερή συμπεριφορά, διαπραγματεύεται και κάνει συμβιβασμούς, ενώ άκαμπτη μειονότητα είναι εκείνη, όπου οι προτάσεις της είναι εντελώς αναλλοίωτες. Οι Mugny & Papastamou (1980) αναφέρουν ότι μία ευέλικτη μειονότητα ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από ό,τι μία άκαμπτη. Καθώς μία άκαμπτη μειονότητα υιοθετεί ένα πιο ακραίο στυλ διαπραγμάτευσης, είναι πιο εύκολο να αποκλειστεί, ειδικά όταν τα ψυχολογικά στοιχεία της είναι μεγάλης σημασίας και αυτό το είδος διαπραγμάτευσης που έχει υιοθετήσει μπορεί εύκολα να αποδοθεί στα ιδιοσυγκρασιακά ψυχολογικά χαρακτηριστικά της (βλ. περισσότερα παρακάτω).

Στρατηγικές αντίστασης στην επιρροή

Ψυχολογιοποίηση – Κοινωνιολογιοποίηση

Η διαδικασία που αναφέρθηκε προηγουμένως, αυτή της αναγωγής της ακαμψίας της μειονότητας στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της έχει ονομαστεί *ψυχολογιοποίηση* και έχει μελετηθεί πειραματικά από τους Mugny & Papastamou (Mugny & Papastamou, 1980; Papastamou, 1986; Papastamou & Mugny, 1990). Η ψυχολογιοποίηση είναι το φαινόμενο της «εγκαθίδρυσης μία αιτιολογικής σχέσης ανάμεσα στην κοινωνική συμπεριφορά (ή στον ιδεολογικό λόγο) κι στα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του προσώπου ή των προσώπων που την εκφράζουν» (Παπαστάμου, 2011, σ. 63). Ωστόσο, αυτό το φαινόμενο δεν αποτελεί ‘καινοτομία’ της σημερινής εποχής. Η ψυχολογιοποίηση εμφανίζεται ακόμη και σε Ομηρικά

κείμενα, όπου κάθε συμπεριφορά αλλόκοτη, εξηγείται ψυχολογικά, αποδιδόμενη στην «ανθρώπινη τρέλα» (Παπαστάμου, 2011).

Επιπλέον, το φαινόμενο αυτό της ερμηνείας, της «εξήγησης» της συμπεριφοράς και του ιδεολογικού λόγου με ψυχολογικούς όρους, φαίνεται πως εμφανίζεται τόσο συχνά, ώστε αυτή του η κοινοτοπία, όπως και η διαρκής ανάμειξή του στην πρόσληψη των κοινωνικών παραγωγών, ίσως να ευθύνεται για την μοναδική και αδικαιολόγητη παραγνώρισή του από τους κοινωνικούς ψυχολόγους, όπως αναφέρει ο Παπαστάμου (2011).

Με ποιον, λοιπόν, τρόπο θα ‘πολεμήσει’ η εξουσία – πλειοψηφία την επιρροή της μειονότητας; Ποια στρατηγική θα χρησιμοποιήσει για να αντισταθεί στη μειονοτική επιρροή; Η απάντηση βρίσκεται στο μηχανισμό της ψυχολογιοποίησης. Οι Παπαστάμου & Μιούννυ (2008) αναφέρουν πως οι κοινωνικές αναπαραστάσεις επεξεργάζονται από την εξουσία για να συγκαλύψει τη σχέση εξουσίας και τη σχέση ανταγωνισμού που υπάρχουν. Έτσι, η φυσικοποίηση, όπως αναφέρεται στο έργο των συγγραφέων, αποτελεί το κύριο μέσο συγκάλυψης και επίτευξης του στόχου της πλειοψηφίας: καταστροφή του όποιου κύρους μπορεί να κατέχει η μειονότητα και απόδοση της σταθερής της συμπεριφοράς σε φυσικά (ή φυσικοποιήμενα) χαρακτηριστικά της.

Η φυσικοποίηση έχει αρκετές μορφές: τη βιολογικοποίηση, όπου η συμπεριφορά της μειονότητας ανάγεται στα βιολογικά χαρακτηριστικά της, όπως η φυλή ή το φύλο, την ψυχολογιοποίηση που ορίστηκε παραπάνω, την κοινωνιοψυχολογιοποίηση, που αναφέρεται στην αναγωγή της συμπεριφοράς σε κοινωνιο-ψυχολογικούς παράγοντες, όπως το χάσμα των γενέων, την κοινωνιολογιοποίηση, που αφορά περιπτώσεις απόδοσης των χαρακτηριστικών σε κοινωνικούς παράγοντες, όπως «είναι αναρχικός», «είναι αριστερός», κ.τ.λ., ενώ τέλος, δε μπορεί να μη γίνει αναφορά στην ψυχιατρικοποίηση, που αποτελεί μία «ακραία, δραματική και θεσμοποιημένη μορφή της ψυχολογιοποίησης» (Παπαστάμου, 2011, σ. 139).

Το πλαίσιο της έρευνας: Το Δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου 2015**Το χρονικό του Δημοψηφίσματος**

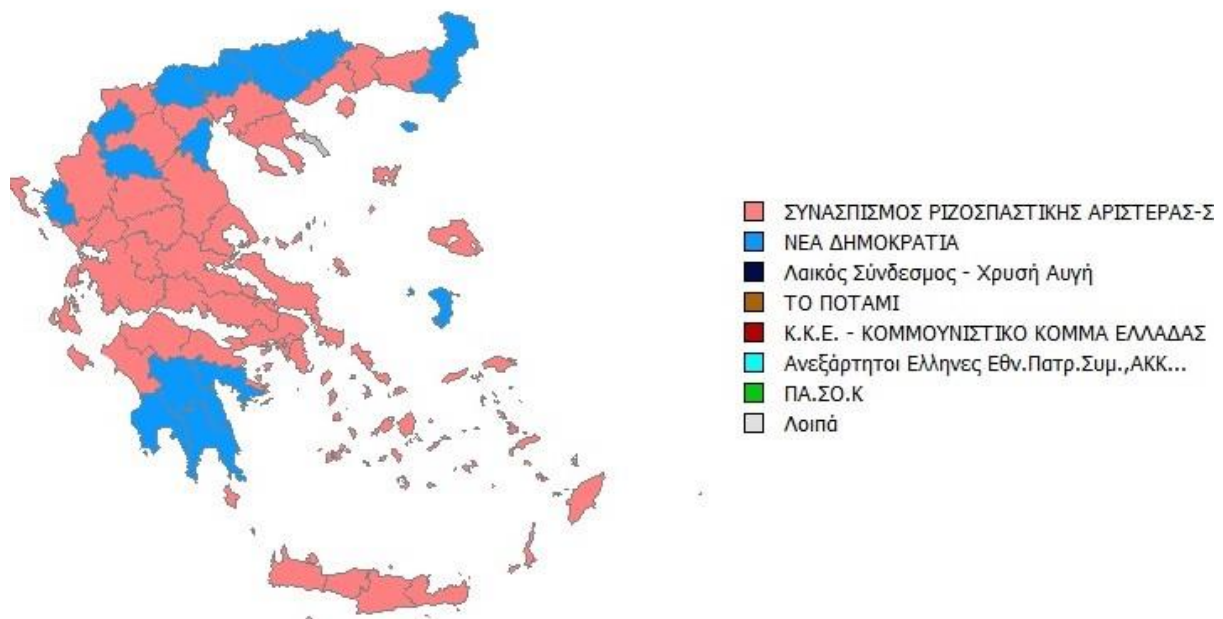
Τον Ιούνιο του 2015, ύστερα από 5 μήνες διαρκών διαπραγματεύσεων μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και των διεθνών πιστωτών, ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας, Αλέξης Τσίπρας, με την κυβερνητική στήριξη του κόμματος των Ανεξάρτητων Ελλήνων του Πάνου Καμμένου, ανακοίνωσε τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος στις 5 Ιουλίου 2015. Το ερώτημα του δημοψηφίσματος (Εικόνα 1) θεωρήθηκε διφορούμενο και σχετικά ασαφές και αινιγματικό, ωστόσο δεν έπαψε να αποτελεί κεντρικό θέμα στις πολιτικές και καθημερινές συζητήσεις, ενόσω η επικείμενη ψηφοφορία διαμόρφωνε μία αντίξοχη κατάσταση για τη χώρα.

ΔΗΜΟΨΗΦΙΣΜΑ της 5ης Ιουλίου 2015	
ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΑΠΟΔΕΚΤΟ ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ, ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΚΑΤΕΘΕΣΑΝ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ, Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΣΤΟ EUROGROUP ΤΗΣ 25.06.2015 ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΔΥΟ ΜΕΡΗ, ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΣΥΓΚΡΟΤΟΥΝ ΤΗΝ ΕΝΙΑΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗ ΤΟΥΣ:	ΔΕΝ ΕΓΚΡΙΝΕΤΑΙ/ ΟΧΙ ☐
ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟ ΤΙΤΛΟΦΟΡΕΙΤΑΙ «REFORMS FOR THE COMPLETION OF THE CURRENT PROGRAM AND BEYOND» («ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΟΥ ΤΡΕΧΟΝΤΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΑΝ ΑΥΤΟΥ») ΚΑΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ «PRELIMINARY DEBT SUSTAINABILITY ANALYSIS» («ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΧΡΕΟΥΣ»).	ΕΓΚΡΙΝΕΤΑΙ/ ΝΑΙ ☐

Εικόνα 1. Το ερώτημα του Δημοψηφίσματος.

Την περίοδο εκείνη, συγκεκριμένα πολιτικά κόμματα κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν την αντίξοχη αυτή κατάσταση σε συγκεκριμένους κοινοβουλευτικούς ρόλους. Συγκεκριμένα, τον Ιούλιο του 2015 κυβερνών κόμμα ήταν ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥ.ΡΙΖ.Α.) με την κυβερνητική στήριξη των Ανεξάρτητων Ελλήνων (ΑΝ.ΕΛ). Πρόεδρος

του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. ήταν ο Αλέξης Τσίπρας και Πρόεδρος των ΑΝ.ΕΛ. ο Πάνος Καμμένος. Ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. κατείχε ποσοστό 36.34% και 149 κοινοβουλευτικές έδρες. Οι ΑΝ.ΕΛ. είχαν 4.75% και 13 κοινοβουλευτικές έδρες. Η Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.) με αρχηγός τον Αντώνη Σαμαρά κατείχε τον ρόλο της μείζονος (αξιωματικής) αντιπολίτευσης με ποσοστό 27.81% και 76 κοινοβουλευτικές έδρες. Κόμματα της ελάσσονος αντιπολίτευσης αποτελούσαν το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.) με αρχηγό τη Φώφη Γεννηματά και ποσοστό 4.68% με 13 κοινοβουλευτικές έδρες, η Χρυσή Αυγή (Χ.Α.) με ποσοστό 6.28% και 17 έδρες, και τέλος, το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος (Κ.Κ.Ε.) με 5.47% και 15 κοινοβουλευτικές έδρες. Η Εικόνα 2 απεικονίζει τη γεωγραφική κατανομή της εκλογής κομμάτων, όπως αποτυπώθηκε στις εκλογές του Ιανουαρίου 2015.

Εικόνα 2. Γεωγραφική Κατανομή Εκλογής Κομμάτων - Εθνικές Εκλογές Ιανουαρίου 2015
(Πηγή: Υπουργείο Εσωτερικών).

Το ερώτημα του Δημοψηφίσματος ανέδειξε ορισμένα σημαντικά ζητήματα, τόσο στο μικροεπίπεδο του περιεχομένου του ερωτήματος καθαυτού, όσο και ως προς τις επιπτώσεις του Δημοψηφίσματος στην εθνική στρατηγική της χώρας και τις διαμορφούμενες σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση (Katsanidou & Otjes, 2015). Η «θεσμική ασάφεια» (Pedaliu, 2015) αυξανόταν εξαιτίας της ανασφάλειας που απόρρεε από ένα τέτοιο δημοψήφισμα, καθώς

επίσης και από τα διακυβεύματα, τα οποία έθετε αυτό το δημοψήφισμα και τις επακόλουθες συγκρούσεις μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων κυβερνητικής πλειοψηφίας και αντιπολίτευσης σχετικά με το μέλλον των Ελλήνων πολιτών.

Μία σειρά θεσμικών παραδοξοτήτων τέθηκαν επί τάπητος ύστερα από την ανακοίνωση της διεξαγωγής του Δημοψηφίσματος (Sygkelos, 2015). Πρώτον, το χρονικό περιθώριο της μίας εβδομάδας μεταξύ της ανακοίνωσης και της διεξαγωγής του Δημοψηφίσματος θεωρήθηκε ιδιαίτερα στενό και αναπάντεχο με την έννοια ότι ποτέ ξανά δεν είχε συμβεί στο παρελθόν. Δεύτερον, κατά τη διάρκεια αυτής της σύντομης περιόδου ως τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, οι υποστηρικτές του «ΝΑΙ» και του «ΟΧΙ» διαπληκτιζόνταν μέσα από σελίδες κοινωνικής δικτύωσης και τηλεοπτικές εκπομπές. Αυτό το σκηνικό σύγκρουσης είχε αρνητικό αντίκτυπο στους ψηφοφόρους, δυσκολεύοντας τη λήψη απόφασης τους για το τί θα ψηφίσουν. Τρίτον, το ερώτημα του δημοψηφίσματος καθ'αυτό δεν ανταποκρινόταν σε επίκαιρα διακυβεύματα, ενώ η αφηρημένη διατύπωσή του καθιστούσε δύσκολη τη νοηματοδότησή του. Οι ψηφοφόροι αισθάνθηκαν ότι δεν είχαν τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με τις ενδεχόμενες συνέπειες του ΝΑΙ και του ΟΧΙ.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, στα πλαίσια της σύγκρουσης μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων, ένας από τους βουλευτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ., ο οποίος είναι νομικός, ο Ευάγγελος Βενιζέλος, έθεσε θέμα αντισυνταγματικότητας του ερωτήματος του δημοψηφίσματος και των συνθηκών ανακοίνωσης και διεξαγωγής του, ανάγοντας την μέχρι τότε κομματική σύγκρουση σε θεσμική.

Γενικότερα, τα διακυβεύματα του δημοψηφίσματος αποτελούσαν απειλή εναντίον της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων πολιτών και της θέσης της Ελλάδας ως μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ίδια η ασάφεια του ερωτήματος, εκτός από απειλή αποτέλεσε και τον κύριο λόγο της σύγκρουσης μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων της χώρας. Οι πολιτικές αμφισημίες που εμπεριέχονταν στο ερώτημα του Δημοψηφίσματος παρέμειναν για πολύ

καιρό άλυτες, ενώ στη σύγκρουση εξαιτίας της ασάφειας του, εμπλέκονταν, εκτός από την κυβέρνηση, οι Ευρωπαϊκοί θεσμοί, τα κόμματα της αντιπολίτευσης, οργανώσεις και συλλογικότητες, φορείς, οι οποίοι κατασκεύασαν με διαφορετικό – και συνήθως αντικρουόμενο μεταξύ τους και πολιτικά αντίθετο – τρόπο τα σχετικά διακυβεύματα του ερωτήματος (Sools, Triliva, Fragkiadaki, Tzanakis, & Gkinopoulos, 2018).

Ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας

Στην παρούσα έρευνα, εστιάζουμε στην σύγκρουση μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων που εκπροσωπούνταν στο Ελληνικό Κοινοβούλιο το καλοκαίρι του 2015. Οι διαφορετικές οργανώσεις και φορείς ως υπερασπιστές είτε του ΝΑΙ είτε του ΟΧΙ, συντάσσονταν με τις αντίστοιχες κοινοβουλευτικές δυνάμεις, επομένως, πρωταρχικής σημασίας αποτέλεσε ο πολιτικός (κοινοβουλευτικός/θεσμικός) λόγος, επικοινωνώντας αυτή την σύγκρουση αντιλήψεων και στόχων, που η απορρέουσα από την ανακοίνωση του Δημοψηφίσματος ανασφάλεια προκάλεσε εντός των κομματικών δυνάμεων της χώρας.

Ο στόχος της εργασίας είναι η σκιαγράφηση του πλαισίου των διαδικασιών κοινωνικής επιρροής στο κοινοβουλευτικό λόγο για το δημοψήφισμα. Επιχειρείται, δηλαδή, μία κοινωνιοψυχολογική προσέγγιση των κοινοβουλευτικών παρατάξεων από τις κοινοβουλευτικές ομιλίες για το Δημοψήφισμα του 2015, υπό το πρίσμα της εργογραφίας για την κοινωνική επιρροή. Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα έρευνα, θα διερευνηθεί ποιες συγκρούσεις δημιουργούνται στο πλαίσιο του Δημοψηφίσματος, αλλά και με ποιον τρόπο χειρίζονται αυτές τις συγκρούσεις τα κόμματα του κοινοβουλίου. Θα αναλυθούν οι διεργασίες κοινωνικής επιρροής, αλλά και αντίστασης σε αυτή, που ενεργοποιούνται από τους κοινωνικούς δράστες,

Η ανάλυση εστιάζεται κυρίως στον εντοπισμό των συγκρούσεων που αναδύονται μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός, καθώς έχει γίνει ήδη λόγος για την σημασία της σύγκρουσης για τις διεργασίες κοινωνικής επιρροής και σκιαγραφούν με σαφήνεια το ρόλο

που η έννοια αυτή διαδραματίζει σε σχέση με τα επίπεδα της επιρροής. Φυσικά, όπως σημειώνει ο Moscovici, στην πραγματική ζωή, τα επίπεδα της επιρροής δεν εφαρμόζονται απομονωμένα, αλλά σε συνδυασμό και ενεργούν από κοινού, *«μίας και οι ομάδες και οι κοινωνίες συμμετέχουν ταυτόχρονα σε πολλές συγκρούσεις, επιδιώκοντας πολλαπλούς στόχους»* (Moscovici, 1985, σσ. 18–19), επομένως στην ανάλυση θα γίνει μία απόπειρα διερεύνησης των διαφορετικών επιπέδων επιρροής που ενδεχομένως να εφαρμόζονται εντός ενός τόσο πολύπλοκου πλαισίου.

Έπειτα, διερευνώντας τις διαφορετικές συγκρούσεις, σκοπός της παρούσας έρευνας είναι και η ανάλυση των στρατηγικών επιρροής που επιστρατεύουν οι διαφορετικοί κοινωνικοί δράστες, δηλαδή οι ομιλητές των κοινοβουλευτικών παρατάξεων, αλλά και εκείνων των στρατηγικών αντίστασης στην επιρροή. Το έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον για την κοινωνική επιρροή μέσω της πειραματικής διερεύνησης έχει αναδείξει το ρόλο του ύφους συμπεριφοράς, και συγκεκριμένα, όπως ήδη έχει αναφερθεί, της σταθερότητας συμπεριφοράς, αλλά και του είδους διαπραγμάτευσης, ως στρατηγικές επιρροής διαθέσιμες σε κάθε πιθανή πηγή επιρροής, όπως είναι και τα κόμματα του ελληνικού κοινοβουλίου. Το ίδιο συμβαίνει και με τις στρατηγικές αντίστασης στην επιρροή, για τις οποίες έχει γίνει επίσης λόγος, και έχουν επίσης στη διάθεσή τους οι κοινωνικοί δράστες.

Μεθοδολογία

Συλλογή Υλικού

Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, όπου μελετώνται οι διεργασίες της κοινωνικής επιρροής στον κοινοβουλευτικό λόγο στην περίπτωση του Δημοψηφίσματος του 2015, κρίθηκε αναγκαίο να χρησιμοποιηθεί δείγμα σκοπιμότητας, δηλαδή πρακτικά Συνεδριάσεων της Ολομέλειας της Βουλής των Ελλήνων, όπου κεντρικό θέμα συζήτησης αποτελεί η διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος. Η συγκεκριμένη στρατηγική δειγματοληψίας απαντάται συχνά σε έρευνες ποιοτικών δεδομένων, ενώ δειγματοληψία σκοπιμότητας δεν είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί όταν υπάρχουν φύσει ποσοτικές μεταβλητές (Etikan, Musa, & Alkassim, 2016). Παρακάτω περιγράφεται λεπτομερώς η διαδικασία της συλλογής των δεδομένων με τη χρήση αυτής της στρατηγικής δειγματοληψίας.

Κατόπιν αναζήτησης των ελεύθερα διαθέσιμων πρακτικών των Συνεδριάσεων Ολομέλειας στην ιστοσελίδα της Βουλής των Ελλήνων (www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias), εντοπίστηκε το υλικό από την συνεδρίαση της Ολομέλειας που αφορά στην διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Συγκεκριμένα, ήταν δυνατό να ανακτηθούν τα Πρακτικά της Συνεδρίασης ΞΕ' της 27^{ης} Ιουνίου 2015. Ειδικό Θέμα της συνεδρίασης αποτελεί η *«Ανακοίνωση και κατάθεση της από 26/6/2015 Απόφασης και πρότασης του Υπουργικού Συμβουλίου για Διεξαγωγή Δημοψηφίσματος για κρίσιμο εθνικό θέμα, σύμφωνα με το άρθρο 44 παρ. 2 εδάφιο α' του Συντάγματος»* και Νομοθετικές Εργασίες, μεταξύ άλλων, η *«Συζήτηση και διεξαγωγή ονομαστικής ψηφοφορίας για τη λήψη απόφασης [...] για διεξαγωγή δημοψηφίσματος για κρίσιμο εθνικό θέμα»* και το *«Αίτημα αντισυνταγματικότητας του Κοινοβουλευτικού Εκπροσώπου του Πανελλήνιου Σοσιαλιστικού Κινήματος κ. Ευάγγελου Βενιζέλου, επί της πρότασης του Υπουργικού Συμβουλίου για τη διενέργεια δημοψηφίσματος»*.

Περιγραφή Υλικού

Το αρχικό κείμενο αριθμεί 491 σελίδες, 92289 λέξεις και είναι διαθέσιμο στην ιστοσελίδα της Βουλής των Ελλήνων σε αρχείο κειμένου (.doc). Τα Πρακτικά τηρούνται σύμφωνα με τον Κανονισμό της Βουλής, με το όνομα και την ιδιότητα του εισηγητή να προηγούνται του κειμένου της ομιλίας. Αξιοποιώντας τα στοιχεία αυτά, δημιουργήθηκε ένα “corpus” κειμένων (text corpus), όπου κάθε ομιλία-εισήγηση κωδικοποιήθηκε για την επερχόμενη ανάλυση αυτού του “σώματος κειμένων” με τη χρήση του λογισμικού IRaMuTeQ (περισσότερα για το λογισμικό: <http://www.iramuteq.org>).

Μεταβλητές

Το συγκεκριμένο σώμα κειμένων κωδικοποιήθηκε με τη χρήση τριών κατηγορικών μεταβλητών: (1) την κομματική παράταξη στην οποία ανήκει ο ομιλητής (party), (2) την κοινοβουλευτική του ιδιότητα (position), και (3) -χάριν ερευνητικής πληρότητας- το όνομά του (name). Κάθε μεταβλητή χωρίζεται σε επιμέρους επίπεδα (modalities).

Τα επίπεδα της μεταβλητής «κόμμα» είναι επτά, όσα και τα κόμματα της Βουλής την συγκεκριμένη περίοδο, κάθε ένα κωδικοποιημένο με λατινικούς χαρακτήρες, με την προσθήκη ενός ακόμα επιπέδου, που αντιπροσωπεύει τον Πρόεδρο της Βουλής. Όσον αφορά τη δεύτερη μεταβλητή της κοινοβουλευτικής ιδιότητας, υπάρχουν έξι επίπεδα: Πρόεδρος της Βουλής, Πρωθυπουργός, Υπουργός, Πρόεδρος ή Γενικός Γραμματέας Κόμματος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος και Βουλευτής. Τέλος, για την μεταβλητή του ονόματος, χρησιμοποιήθηκαν τα επώνυμα των ομιλητών. Τα επίπεδα των μεταβλητών και η κωδικοποίησή τους παρουσιάζονται αναλυτικά στον Πίνακα 1.

Εργαλείο Ανάλυσης: Το IRaMuTeQ

Το IRaMuTeQ (Interface de R pour les Analyses Multidimensionnelles de Textes et de Questionnaires, έκδοση 0.7, alpha 2, © 2008-2020 Pierre Ratinaud) αποτελεί ένα ελεύθερο

λογισμό ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων το οποίο βασίζεται στο λογισμικό R στατιστικής ανάλυσης και την γλώσσα προγραμματισμού Python¹.

Χρησιμοποιώντας το λογισμικό αυτό, μπορεί κανείς να αναλύσει κείμενα ή ερωτηματολόγια, διενεργώντας είτε απλές λεξικογραφικές αναλύσεις (όπως η δημιουργία «σύννεφων κειμένου» βάσει συχνότητας εμφάνισης των λέξεων) είτε περισσότερο περίπλοκες αναλύσεις (όπως η παραγοντική ανάλυση αντιστοιχιών και η ιεραρχική αυτόματη ανάλυση) (Camargo & Justo, 2016).

Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα έρευνα, διενεργήθηκαν δύο αναλύσεις χρησιμοποιώντας την μέθοδο της ιεραρχικής αυτόματης ανάλυσης (Descending Hierarchical Analysis – Reinert’s Method), με την οποία το λεκτικό υλικό ταξινομείται σε κλάσεις (τάξεις), οι οποίες εντός τους περιλαμβάνουν παρόμοιο λεξιλόγιο, που είναι, ωστόσο, διαφορετικό από εκείνο των άλλων τάξεων (Camargo & Justo, 2016).

Τα σχετικά αποτελέσματα είναι δυνατό να απεικονιστούν σε ένα Δενδρόγραμμα το οποίο φανερώνει σχέσεις μεταξύ των τάξεων, τις πιο χαρακτηριστικές λέξεις κάθε τάξης (συνυπολογίζοντας το δείκτη χ^2 της σχέσης λέξης-τάξης και την τιμή σημαντικότητας της) καθώς επίσης και τα πιο χαρακτηριστικά αποσπάσματα κειμένου για κάθε τάξη, συνοδευόμενα με τον αντίστοιχο δείκτη χ^2 (Camargo & Justo, 2016).

Η DHA οργανώνει σε τάξεις τα αποσπάσματα κειμένου βάσει του λεξιλογίου τους. Χρησιμοποιώντας όχι τις λέξεις όπως εμφανίζονται στο σώμα κειμένου, αλλά με την αναγωγή τους στον πρώτο κλητικό τύπο (λημματοποίηση ή lemmatization), τα αποσπάσματα μοιράζονται βάσει των συχνοτήτων αυτών των τύπων (reduced forms) (Camargo & Justo, 2016).

¹ Για περισσότερα, βλ.: www.iramuteq.org; www.r-project.org; www.python.org.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, η DHA προσφέρει στον ερευνητή τις πιο χαρακτηριστικές λέξεις κάθε τάξης, βάσει του δείκτη χ^2 για την σχέση της λέξης με την τάξη, αλλά και της τιμής στατιστικής σημαντικότητας της. Οι λέξεις που συνίσταται να συνυπολογίζονται στην περαιτέρω ανάλυση και ερμηνεία των τάξεων έχουν δείκτη $\chi^2 \geq 3.84$ και $p < 0.05$ (Camargo & Justo, 2016).

Τα τυπικά αποσπάσματα κειμένου που θα αναλυθούν παρακάτω αποτελούν τα πιο χαρακτηριστικά αποσπάσματα είτε της τάξης, είτε των παρατάξεων, και συνίστανται από αποσπάσματα κειμένου που εμπεριέχουν τις χαρακτηριστικές λέξεις της τάξης ή της παράταξης, λέξεις δηλαδή που υπερεκπροσωπούνται στο δείγμα και ο δείκτης χ^2 που τα συνοδεύει αφορά τη σχέση του αποσπάσματος με την τάξη ή την παράταξη.

Πίνακας 1. Πίνακας μεταβλητών

Μεταβλητή	Κωδικοποίηση	Επίπεδα (Modalities)	Κωδικοποίηση
Παράταξη	*party	ΣΥ.ΡΙΖ.Α.	*party_syriza
		Ν.Δ.	*party_nd
		Χ.Α.	*party_xa
		Το Ποτάμι	*party_potami
		Κ.Κ.Ε.	*party_kke
		ΑΝ.ΕΛ.	*party_kke
		ΠΑ.ΣΟ.Κ.	*party_pasok
		ΠτΒ*	*party_1
		Π/Θ	*position_primeminister
Θεσμικός ρόλος	*position	Υπουργός	*position_minister
		Πρόεδρος Παράταξης	*position_leader
		Κοινοβ. Εκπρόσωπος	*position_deputy
		Βουλευτής	*position_member
		ΠτΒ*	*position_presiding
Όνομα εισηγητή	*name	Ονόματα ομιλητών	Όνομα με λατινικούς χαρακτήρες

Αναλύσεις - Αποτελέσματα

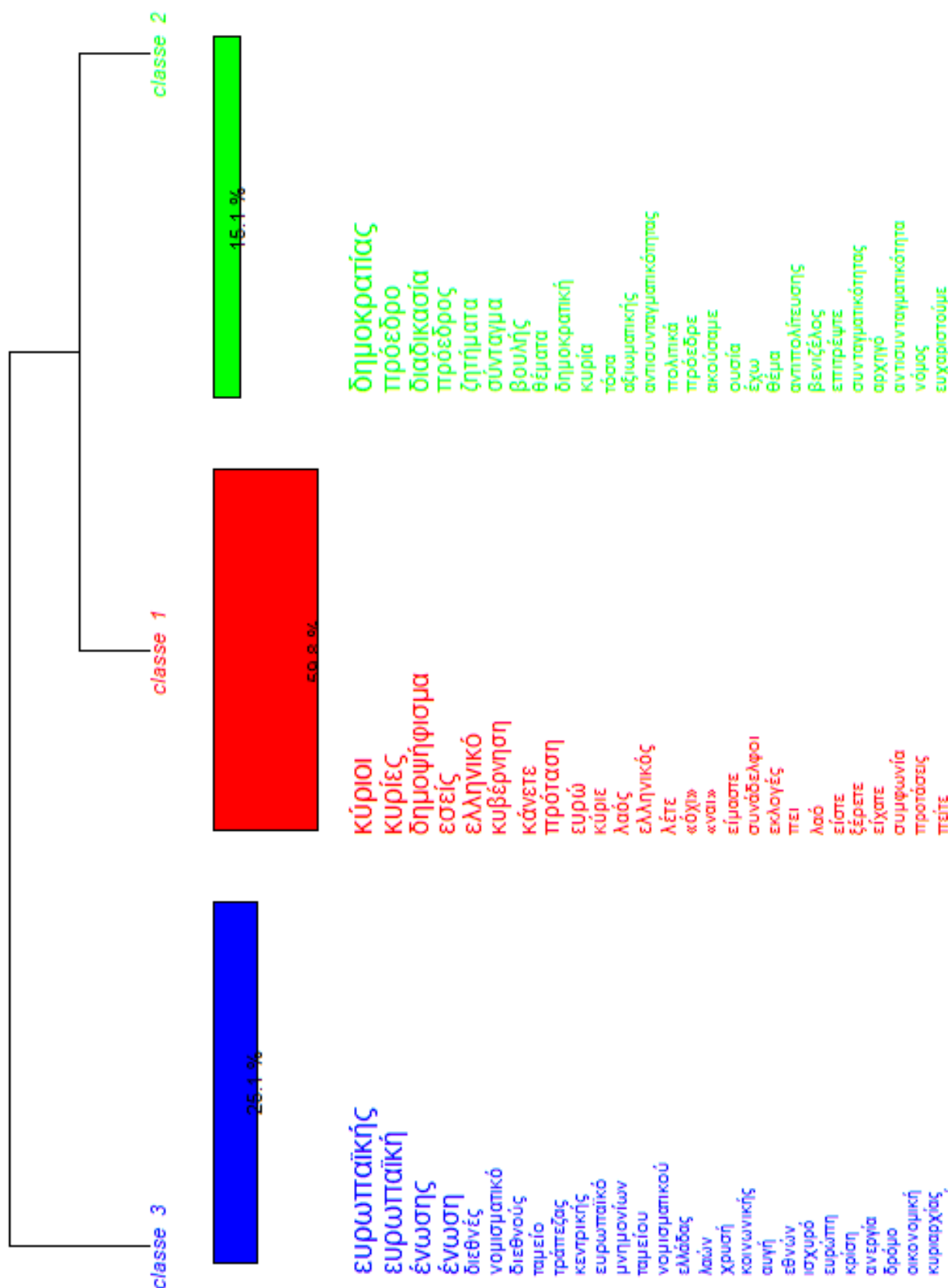
Αρχική ανάλυση – Αυτονόμηση Λεκτικού Υλικού σχετικό με το Δημοψήφισμα

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το corpus που δημιουργήθηκε με το υλικό από τα Πρακτικά της Συνεδρίασης Ολομέλειας αναλύθηκε με την χρήση της DHA. Το υλικό ταξινομήθηκε σε 809 κείμενα και 2.944 τμήματα κειμένου, εκ των οποίων το 96,57% έχει κατηγοριοποιηθεί. Το λογισμικό ταξινόμησε το υλικό σε δύο τάξεις: η πρώτη που αποτελεί το 88.7% των κειμένων και η δεύτερη που αποτελεί το 11.3%. Με περαιτέρω μελέτη των στοιχείων της ανάλυσης, φαίνεται πως η πρώτη τάξη περιλαμβάνει το λεκτικό υλικό της συζήτησης για την διεξαγωγή του δημοψηφίσματος και η δεύτερη τάξη περιλαμβάνει το υλικό εκείνο που αφορά κυρίως ενδοκοινοβουλευτικά ζητήματα. Με σκοπό την κατανόηση του πολιτικού συγκείμενου της συζήτησης, κρίθηκε απαραίτητο να εστιαστεί η έρευνα στα στοιχεία εκείνα που ανήκουν στην *Πρώτη Τάξη* της DHA, δηλαδή το λεκτικό υλικό που αφορά στη συζήτηση για τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος. Το IRaMuTeQ παρέχει τη δυνατότητα να «εξαχθεί» το υλικό μίας τάξης και να δημιουργηθεί αυτόματα ένα νέο corpus, στο οποίο είναι δυνατό πάντα να διενεργηθούν εκ νέου αναλύσεις.

Στην παρούσα έρευνα, αυτό αποτέλεσε το επόμενο βήμα στην ανάλυση. Έγινε «εξαγωγή» (export) της πρώτης τάξης σε νέο corpus και διενεργήθηκε εκ νέου η DHA (Πίνακας 2) , η οποία έδωσε τρεις τάξεις, όπως φαίνεται στο δενδρόγραμμα (Διάγραμμα 1).

Πίνακας 2. Στατιστικά Στοιχεία Descending Hierarchical Analysis (DHA)

Ημερομηνία και ώρα ανάλυσης	Wed Jun 26 22:47:13 2019
Αριθμός κειμένων (texts)	2521
Αριθμός τμημάτων κειμένου (text segments)	2521
Αριθμός μορφών (forms)	11375
Αριθμός περιστατικών εμφάνισης (occurrences)	81535
Αριθμός ενεργών μορφών (active forms)	10905
Αριθμός λεκτικών συμπλεγμάτων (clusters)	3
Κατηγοριοποιημένα τμήματα (segments classified)	2116 on 2521 (83,93%)

Διάγραμμα 1. Δενδόγραμμα Ανάλυσης Ιεραρχικής Ταξινόμησης Λεκτικού Υλικού

Πίνακας 3. Πίνακας Στατιστικής Σημαντικότητας Λεκτικών επιλογών και Επιπέδων μεταβλητών της 1^{ης} τάξης

Λέξη	χ^2	p	Επίπεδο Μεταβλητής	χ^2	p
δημοψήφισμα	34.33	<0.0001	Παράταξη Ν.Δ.	39.09	<0.0001
εσείς	31.82	<0.0001	Ομιλία Βορίδη	20.80	<0.0001
κυβέρνηση	29.17	<0.0001	Ομιλία Σαμαρά	18.94	<0.0001
κάνετε	28.05	<0.0001	Ομιλία Μητσοτάκη	13.32	0.0002
πρόταση	26.96	<0.0001	Παράταξη ΠΑ.ΣΟ.Κ.	10.85	0.0004
ευρώ	23.79	<0.0001	Ομιλία Λοβέρδου	10.62	0.0011
λαός	19.04	<0.0001	Παράταξη Το Ποτάμι	6.27	0.012
λέτε	18.09	<0.0001	Ομιλία Θεοδωράκη	5.49	0.019
"όχι"	17.76	<0.0001			
"ναι"	16.30	<0.0001			

Πίνακας 4. Πίνακας Στατιστικής Σημαντικότητας Λεκτικών επιλογών και Επιπέδων μεταβλητών της 2^{ης} τάξης

Λέξη	χ^2	p	Επίπεδο Μεταβλητής	χ^2	p
δημοκρατίας	140.64	<0.0001	Ομιλία Κωνσταντοπούλου	74.53	<0.0001
πρόεδρο	111.77	<0.0001	Θεσμικός ρόλος ΠτΒ	61.24	<0.0001
διαδικασία	95.31	<0.0001	Παράταξη ΠτΒ	61.24	<0.0001
ζητήματα	68.88	<0.0001	Ομιλία Φορτσάκη	50.85	<0.0001
σύνταγμα	66.90	<0.0001	Ομιλία Φίλη	20.71	<0.0001
βουλής	66.69	<0.0001	Ομιλία Νικολόπουλου	12.20	0.0004
δημοκρατική	60.40	<0.0001	Ομιλία Λυμπεράκη	11.69	0.0006
αξιωματικής	45.07	<0.0001	Ομιλία Πάντζα	11.24	0.0008
αντισυνταγματικότητας	43.74	<0.0001	Ομιλία Κατρούγκαλου	8.72	0.0031
συνταγματικότητας	33.77	<0.0001	Παράταξη ΣΥ.ΡΙΖ.Α.	5.54	0.0185

Πίνακας 5. Πίνακας Στατιστικής Σημαντικότητας Λεκτικών επιλογών και Επιπέδων μεταβλητών της 3^{ης} τάξης

Λέξη	χ^2	p	Επίπεδο Μεταβλητής	χ^2	p
ευρωπαϊκής	171.02	<0.0001	Παράταξη Κ.Κ.Ε.	74.50	<0.0001
ένωσης	146.71	<0.0001	Ομιλία Καραθανασόπουλου	68.10	<0.0001
διεθνές	60.45	<0.0001	Ομιλία Κουτσούμπα	26.58	<0.0001
νομισματικό	57.37	<0.0001	Θεσμικός ρόλος Π/Θ	14.37	0.00015
ταμείο	52.63	<0.0001	Ομιλία Τσίπρα	14.37	0.00015
τράπεζας	48.24	<0.0001	Ομιλία Κασιδιάρη	10.99	0.00091
κεντρικής	48.24	<0.0001	Παράταξη Χ.Α.	7.58	0.00589
μνημονίων	45.37	<0.0001	Παράταξη ΣΥ.ΡΙΖ.Α.	6.29	0.01214
λαών	37.52	<0.0001	Ομιλία Νικολόπουλος	5.19	0.02273
κοινωνικής	34.52	<0.0001			

Ανάλυση Ιεραρχικής Ταξινόμησης Λεκτικού Υλικού: Οι τρεις τάξεις

Στο δένδρογραμμα της DHA παρατηρούμε πως από τη μία πλευρά βρίσκονται η πρώτη και η δεύτερη τάξη, ενώ από την άλλη βρίσκεται η Τρίτη τάξη, ξεχωριστά. Η DHA δεν προχωρά σε περαιτέρω διαχωρισμούς λόγω της σταθερότητας των τάξεων. Ο μεγαλύτερος όγκος του υλικού ανήκει στην πρώτη τάξη (59.8%), ακολουθεί η Τρίτη τάξη (25.1%) και τέλος, η δεύτερη τάξη, «συμπληρωματική» της πρώτης (15.1%).

Εξετάζοντας την κάθε τάξη ξεχωριστά, αξιοποιώντας τα στατιστικά στοιχεία τόσο των λεκτικών επιλογών, όσο και των μεταβλητών (βλ. Πίνακες 2, 3 και 4), διακρίναμε τρεις διαφορετικές θεματικές επικεντρώσεις του λεκτικού υλικού της Συνεδρίασης. Αρχικά, στην πρώτη τάξη, στατιστικά σημαντική λέξη αποτελεί, φυσικά, η λέξη «δημοψήφισμα», με ποσοστό εμφάνισης στην συγκεκριμένη τάξη σε σχέση με το σύνολο του σώματος κειμένων 79.1%, ενώ μία ακόμη λέξη που φανερώνει το κεντρικό θέμα είναι η λέξη «δύλημμα» ($\chi^2=10.14$, $p=0.00144$) με το αντίστοιχο ποσοστό εμφάνισης 100%, όπως και η λέξη «εκλογές» ($\chi^2=14.13$, $p=0.0001$), όπου το ποσοστό αγγίζει το 91%. Παρατηρούμε, επίσης, πως στατιστικά σημαντικές ομιλίες αυτής της τάξης αποτελούν ομιλίες μελών των παρατάξεων της Ν.Δ. και του ΠΑ.ΣΟ.Κ., καθώς και οι ίδιες οι παρατάξεις, ενώ υψηλής στατιστικής σημαντικότητας είναι και η παράταξη του Ποταμιού. Όλα τα παραπάνω στοιχεία φωτίζουν τη σύγκρουση που λαμβάνει χώρα σε αυτό το μέρος του υλικού, και αυτή δεν είναι άλλη, από τη *Σύγκρουση των δυνάμεων της «νέας εξουσίας» με την «παλιά εξουσία» σε σχέση με το Δημοψήφισμα και τη διεξαγωγή του.*

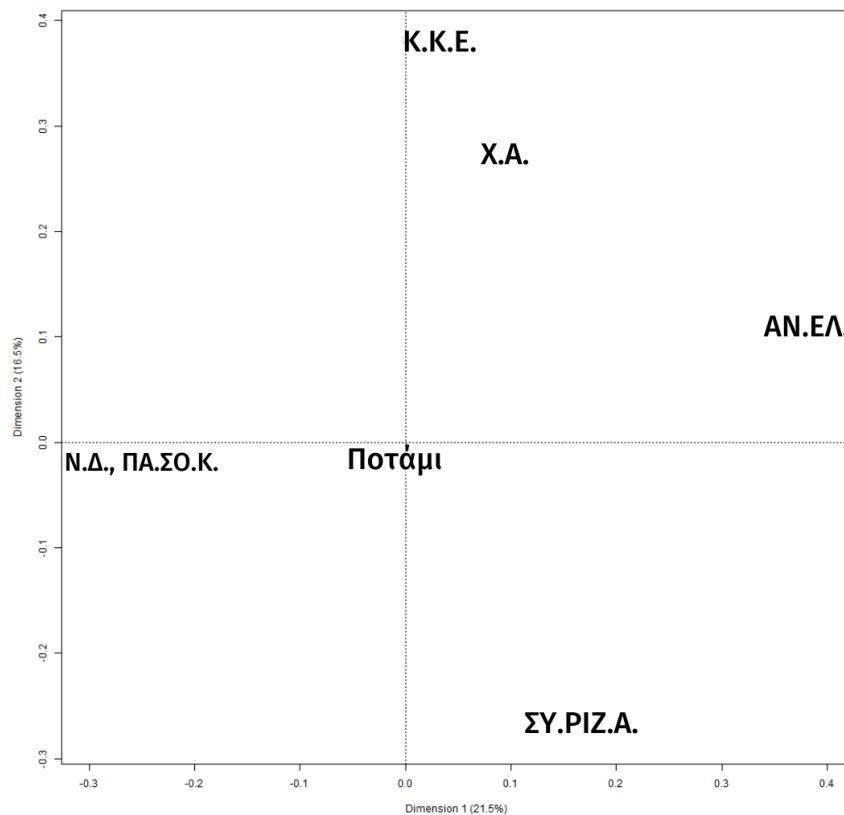
Η δεύτερη τάξη αποτελεί ένα «συμπλήρωμα» της πρώτης, όπως αναφέρθηκε, και αντιπροσωπεύει το 15.1% των κειμένων όλου του «corpus». Σε αυτή την τάξη, είναι αξιοσημείωτη η στατιστική σημαντικότητα του Προέδρου της Βουλής, τόσο ως επίπεδο της μεταβλητής «κόμμα» ($\chi^2= 61.24$, $p<0.0001$), όσο ως επίπεδο της μεταβλητής «κοινοβουλευτική ιδιότητα» ($\chi^2= 61.24$, $p<0.0001$), όσο και οι ομιλίες της τότε Προέδρου

της Βουλής, Ζωής Κωνσταντοπούλου ($\chi^2=74.53$, $p<0.0001$). Πολλές, δε, από τις χαρακτηριστικές λεκτικές επιλογές αυτής της τάξης αφορούν την πρόεδρο της βουλής ή άλλα ενδοκοινοβουλευτικά ζητήματα, ωστόσο, λέξεις όπως «σύνταγμα» ($\chi^2=66.90$), «αντισυνταγματικότητα» ($\chi^2=43.74$), «συνταγματικότητα» ($\chi^2=33.77$), «αντισυνταγματικότητα» ($\chi^2=33.77$), «νόμος» ($\chi^2=33.77$), «συνταγματική» ($\chi^2=32.77$), «συνταγματικότητα», «διάταξη», «κρίσιμα», «ένσταση» ($\chi^2=22.49$) και «κανονισμό» ($\chi^2=21.81$), πέρα από στατιστική σημαντικότητα ($p<0.0001$), έχουν επίσης ποσοστό εμφάνισης στην συγκεκριμένη τάξη σε σχέση με την εμφάνισή τους σε όλο το σώμα κειμένων από 72.27% έως 100.0%. Με τις συγκεκριμένες λέξεις να εμφανίζονται περισσότερο σε αυτή την τάξη από ό,τι στο σύνολο των κειμένων, και με τον έντονο ρόλο της Προέδρου της Βουλής, είναι φανερό πως η σύγκρουση που λαμβάνει χώρα σε αυτή την τάξη αφορά την ενδοκοινοβουλευτική σύγκρουση σχετικά με τη συνταγματικότητα της διεξαγωγής του Δημοψηφίσματος.

Τέλος, στην τρίτη τάξη, η οποία διακρίνεται από τις δύο προηγούμενες, εμφανίζεται έντονο το «ευρωπαϊκό» στοιχείο, με λέξεις όπως «ευρωπαϊκή», «ένωσης» ($\chi^2=146.71$), «ένωση» ($\chi^2=133.38$), «διεθνές», «νομισματικό», «διεθνούς», «ταμείο», «τράπεζας», «κεντρικής», και με «πρωταγωνιστές» σε αυτή την τάξη μέλη των παρατάξεων του Κ.Κ.Ε., των ΑΝ.ΕΛ. και της Χ.Α., όπως επίσης και ο τότε Προωθυπουργός, Αλ. Τσίπρας. Συνεπώς, το στατιστικό προφίλ της τρίτης τάξης αποκαλύπτει μία ακόμη σύγκρουση που λαμβάνει χώρα σε αυτή την θεσμική διαδικασία. Οι χαρακτηριστικές λέξεις της τάξης αφορούν τους θεσμούς με τους οποίους διαπραγματεύονται τα μέλη της ελληνικής κυβέρνησης, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Έτσι, λοιπόν, στην τρίτη τάξη σκιαγραφείται η σύγκρουση για την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας.

Ανακεφαλαιώνοντας, η πρώτη τάξη περιλαμβάνει το λεκτικό υλικό που αφορά τη σύγκρουση σχετικά με τη διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος μεταξύ των παρατάξεων της ‘παλιάς εξουσίας’ και της τότε κυβέρνησης συνασπισμού, η δεύτερη διακρινόμενη συνδέεται με την πρώτη, καθώς εμπερικλείει το λεκτικό υλικό της σύγκρουσης για τη συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος, και τέλος, η τρίτη περιέχει το υλικό της σύγκρουσης για τη σχέση της χώρας με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Παρακάτω, θα αναλυθούν ξεχωριστά ο τρόπος με τον οποίο τοποθετούνται τα διαφορετικά κόμματα σε αυτές τις συγκρούσεις, με τη χρήση της μεθόδου ανάλυσης αντιστοιχιών (CFA) και θα σκιαγραφηθεί το πλαίσιο διεργασιών κοινωνικής επιρροής και αντίστασης σε αυτή, αναλύοντας τα τυπικά αποσπάσματα κειμένου της κάθε παράταξης για καθένα από τα παραπάνω τρία κεντρικά διακυβεύματα.

Η Σύγκρουση της «Παλιάς Εξουσίας» με την «Νέα Εξουσία» για το Δημοψήφισμα

Γράφημα 1. Προβολή στο Παραγοντικό Διάγραμμα (1,2) της Παραγοντικής Ανάλυσης Αντιστοιχιών των Επιπέδων της Μεταβλητής "Κόμμα" για την Πρώτη Τάξη

Η εφαρμογή της παραγοντικής ανάλυσης αντιστοιχιών επιτρέπει την γραφική απεικόνιση των ομοιοτήτων και των διαφορών μεταξύ των επιπέδων της μεταβλητής «κόμμα» για το λεκτικό υλικό της πρώτης τάξης, όπως προκύπτει στο Γράφημα 1, το οποίο δείχνει παραστατικά τις διαφορετικές τοποθετήσεις των παρατάξεων.

Αρχικά, διακρίναμε το διαχωρισμό των παρατάξεων στο δεξιό και αριστερό πόλο, με τις παρατάξεις της ‘παλιάς εξουσίας’ να βρίσκονται στο αριστερό πόλο και τις υπόλοιπες παρατάξεις, τόσο των δύο κυβερνώντων κομμάτων όσο και κομμάτων της αντιπολίτευσης, να τοποθετούνται στον αριστερό πόλο, εξαιρουμένου του κόμματος «Το Ποτάμι», που εντοπίζεται στο κέντρο του Διαγράμματος.

Κοινό χαρακτηριστικό της Ν.Δ. και του ΠΑ.ΣΟ.Κ., που βρίσκονται στον αριστερό πόλο, αποτελεί η υποστήριξη του «ναι» κατά την διάρκεια της Συνεδρίασης, ενώ αντίθετα, οι παρατάξεις στο δεξιό πόλο εξέφρασαν την υποστήριξή τους προς το «όχι». Ωστόσο, όπως φαίνεται και από το Διάγραμμα, κάθε παράταξη τοποθετείται διαφορετικά σε αυτό το πλαίσιο σύγκρουσης. Η ανάλυση των τυπικών αποσπασμάτων κάθε παράταξης για κάθε κεντρικό διακύβευμα καθιστά σαφείς τόσο τις ομοιότητες, όσο και τις διαφορές στο λεκτικό τους υλικό, εμπλουτίζοντας έτσι το πλαίσιο διεργασιών κοινωνικής επιρροής.

ΣΥ.ΡΙΖ.Α.

Αρχικά, αξίζει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στο έργο των Παπαστάμου & Προδρομίτη (2016), όπου γίνεται εφαρμογή της μεθόδου για πρώτη φορά σε ελληνικό λεκτικό υλικό. Μέρος της έρευνάς τους αφορούσε και το λεκτικό υλικό της ομιλίας του τότε Π/Θ Αλέξη Τσίπρα στη Βουλή αλλά και του Διαγγέλματος που απηύθυνε στο λαό την 27^η Ιουνίου 2015. Ευρήματα της έρευνάς τους αποτυπώνονται και στον παρόν λεκτικό υλικό, καθώς στα τυπικά αποσπάσματα του ΣΥΡΙΖΑ στην πρώτη τάξη, γίνεται φανερό η απόπειρα «νομιμοποίησης του μπλοκαρίσματος» των διαπραγματεύσεων με τους Ευρωπαίους εταίρους, όπως και η αναπαράσταση της σύγκρουσης αυτής με τρόπο τέτοιο ώστε το Δημοψήφισμα, και

συγκεκριμένα η ψήφιση του «όχι» να αποτελεί «αναγκαστική αντίδραση σε πιέσεις και απειλές της εξωομάδας» και «ηθικό χρέος προς την ενδοομάδα»:

«κυρίες **και** κύριοι **συνάδελφοι** επαναλαμβάνω ότι τώρα δεν είναι η **ώρα** της στείρας μικροκομματικής αντιδικίας αν **και** κατανοώ ότι ίσως προκαλεί έκπληξη η **στάση** που κρατάμε είχατε προεξοφλήσει ότι θα παραδοθούμε είχατε **και μια** αντίφαση **στην κριτική που μας κάνατε**»
(Τσίπρας, Π/Θ, ΣΥ.ΡΙΖ.Α., $\chi^2=25.56$)

«ότι **αυτός** είναι ο μονόδρομος των μνημονιακών δεσμεύσεων **και** της λιτότητας ότι **σε** τελευταία ανάλυση βρισκόμαστε συνειδητά **σε μια** εταιρική σχέση **στην** οποία έχουμε μόνο υποχρεώσεις **και** χρέη έχουμε δηλαδή ένα σύνταγμα **μια** βουλή»
(Βούτσης, Υπουργός, ΣΥ.ΡΙΖ.Α., $\chi^2=24.82$)

Επιπλέον, όπως αναφέρουν και οι Παπαστάμου & Προδρομίτης (2016), η

κυβέρνηση ΣΥ.ΡΙΖ.Α. επιχειρεί να εργαλειοποιήσει την ψήφιση του «όχι» στην πρόταση των θεσμών ως μέσο για τον «αναπροσδιορισμό του κοινού πεδίου Ευρώπη». Επιδιώκοντας τη δημιουργία σύγκρουσης στο επίπεδο Ελλάδας – Ευρωπαίων εταίρων, ο ΣΥ.ΡΙΖ.Α. επιχειρεί να επιφέρει «καινοτομία», δηλαδή μία αλλαγή στο status quo της χώρας απέναντι στους θεσμούς της Ευρώπης, οι οποίοι παρουσιάζονται να αποτελούν τροχοπέδη για την κοινωνική αυτή αλλαγή:

«**και** είναι εξόχως παραπλανητικό να θέλετε να επαναλάβετε αυτό που στο παρελθόν ακούσαμε από τους ξένους εταίρους **μας** ότι το δίλημμα είναι «ευρώ ή όχι»
«παραμονή **στην ευρώπη** ή όχι» εμείς θέλουμε
παραμονή **στην ευρώπη** αλλά **στην** κοινωνική **ευρώπη** την **ευρώπη** της δημοκρατίας»
(Κατρούγκαλος, Υπουργός, ΣΥ.ΡΙΖ.Α., $\chi^2=25.80$)

«έχουμε όμως υποχρέωση **αυτήν** την **επιλογή** να την παρουσιάσουμε στον ελληνικό λαό με επιχειρήματα με πάθος με όραμα με πολιτικό σχέδιο **και** να προσπαθήσουμε να πείσουμε για **μια επιλογή** επαναλαμβάνω ουσιαστικής επανένταξης της χώρας **στην** ευρωζώνη **και** όχι καταδίκης της στο καθεστώς της αποικίας χρέους»
(Φίλης, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος, ΣΥ.ΡΙΖ.Α., $\chi^2=21.28$)

N.Δ.

Από μεριά της, η Ν.Δ. ως αξιωματική αντιπολίτευση συγκρούεται με την άποψη της κυβέρνησης για το «όχι» και επιχειρείται συλλογικά η αναγωγή του ερωτήματος του Δημοψηφίσματος από «ναι»/«όχι» στην πρόταση των θεσμών, σε «ναι»/«όχι» στην

παραμονή στην Ε.Ε. και την Ευρωζώνη, παραθέτοντας παράλληλα αδύναμα στοιχεία του Δημοψηφίσματος, τόσο ως προς τη διαδικασία όσο και επί του μέσου ως μη ρεαλιστικό εργαλείο επίλυσης εθνικών ζητημάτων:

«**τι ακριβώς θα** μπει στο **δημοψήφισμα** μια πρόταση σε μια διαπραγμάτευση που δεν υπάρχει **πια** και σε ένα πρόγραμμα που **θα** έχει τελειώσει χάσατε τεύχη μου φαίνεται και **είστε πια** τουλάχιστον μια φάση **πίσω**»
(Σαμαράς, Πρόεδρος, Ν.Δ., $\chi^2=30.90$)

«**θα** μας ξανακαλέσετε εδώ πέρα για να κάνουμε καινούργιο **δημοψήφισμα** και **τι θα** γίνει αν την πέμπτη έχουμε ξανά καινούργια πρόταση και **τι θα** γίνει **εάν** τελικώς οι θεσμοί μάς πουν σήμερα το απόγευμα “δεν **έχετε** άλλο περιθώριο τελείωσαν τα παιχνίδια”»
(Φορτσάκης, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος, Ν.Δ., $\chi^2=29.86$)

Μία στρατηγική που ακολούθησε η Ν.Δ. με σκοπό να αναχαιτιστεί η κοινωνική επιρροή του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. είναι η κατάδειξη του είδους συμπεριφοράς και του είδους διαπραγμάτευσης των κυβερνώντων. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η ελληνική κυβέρνηση επικαλείται συχνά διαχρονική συνεκτικότητα συμπεριφοράς ως στρατηγική επιρροής, την οποία η αντιπολίτευση απορρίπτει, όπως φαίνεται στα εξής χαρακτηριστικά αποσπάσματα κειμένου της Ν.Δ.:

«**Θα** συνεχίσετε, **θα** σφυρίζετε αδιάφορα, **θα** παραιτηθείτε την επόμενη μέρα, οφείλετε να απαντήσετε, **θα** υλοποιήσετε **εσείς** οι αντιμνημονιακότεροι των αντιμνημονιακών, που άσκησαν **τόσο** αυστηρή κριτική σε **αυτό το κείμενο, ένα κείμενο το οποίο θα** στηρίζει **τελικά ο ελληνικός λαός**»
(Μητσοτάκης Κυριάκος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΝΔ, $\chi^2=41.32$)

«Και όσα καταγγέλλετε **σήμερα** για την **πρόταση** των δανειστών, **εσείς** προκαλέσατε τα περισσότερα, **εσείς** τα υπογράψατε, **εσείς** τα εισηγηθήκατε, **εσείς είστε ο** ηθικός αυτουργός της πρότασης που **σήμερα** καταγγέλλετε **κύριε Τσίπρα**»
(Σαμαράς Αντώνιος, Πρόεδρος ΝΔ, $\chi^2=31.01$)

Εδώ, τόσο ο Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος της ΝΔ, όσο και ο τότε Πρόεδρος, διατυπώνουν ένα δριμύ «κατηγορώ» προς τα κόμματα συγκυβέρνησης, όσον αφορά το είδος συμπεριφοράς τους, το οποίο αναπαρίσταται ως διαχρονικά ασταθές, ενδεικτικά στην φράση «**θα υλοποιήσετε εσείς οι αντιμνημονιακότεροι των αντιμνημονιακών**» και «**εσείς είστε ο ηθικός αυτουργός της πρότασης που σήμερα καταγγέλετε**».

Φυσικά, θα ήταν παράλειψη να μη σημειωθεί ότι το τρίτο βασικό επιχείρημα της Ν.Δ. στη συνεδρίαση αυτή αφορά στις συνέπειες που θα είχε η ψήφιση του «όχι» στη χώρα, κυρίως για την οικονομία. Με αυτό τον τρόπο, η Ν.Δ. επιχειρεί να «μπλοκάρει» την επιρροή της κυβέρνησης προς τον ελληνικό λαό και παράλληλα επιζητά την αποφυγή των συγκρούσεων με τους Ευρωπαίους εταίρους, μέσω συμβιβασμών, επιτυγχάνοντας την κανονικοποίηση, όπως την έχει ορίσει ο Moscovici (Moscovici, 1985). Με λίγα λόγια, φαίνεται πως η ΝΔ επιθυμεί την υπογραφή συμφωνίας με τους όρους των δανειστών, παρουσιάζοντας τη ψήφιση του «ναι» ως μοναδικό τρόπο να αποφευχθεί η αποσταθεροποίηση της οικονομίας της Ελλάδας, πρόθεση η οποία αποτυπώνεται στα παρακάτω χαρακτηριστικά αποσπάσματα κειμένου:

«είμαστε όρθιοι και είμαστε αποφασισμένοι να μην περάσει αυτό το πραξικόπημα **θα** γίνετε πολύ σύντομα ένα παρελθόν που ελάχιστοι **θα** θέλουν να θυμούνται **κύριε τσίπρα** η Ελλάδα όμως **θα** παραμείνει Ελλάδα και αναπόσπαστο μέρος της ευρώπης με ανάπτυξη όχι με φοροκαταιγίδα»

(Σαμαράς Αντώνιος, Πρόεδρος ΝΔ, $\chi^2=26.78$)

«**μπορείτε** συγκεκριμένα να διασφαλίσετε σήμερα την εθνική αντιπροσωπεία ότι **έχετε** εξασφαλίσει παράταση του υφιστάμενου προγράμματος πέραν της 30ης ιουνίου **μπορείτε** να εξασφαλίσετε σήμερα ότι την 1η ιουλίου οι τράπεζες **θα** είναι ανοιχτές **μπορείτε** ναι ή όχι διότι αν δεν **μπορείτε είστε** εθνικά επικίνδυνοι για αυτήν τη χώρα»

(Μητσοτάκης Κυριάκος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΝΔ, $\chi^2=23.95$)

ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Η τοποθέτηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. δε διαφέρει σημαντικά από εκείνη της αξιωματικής αντιπολίτευσης, όπως φαίνεται και από το παραγοντικό διάγραμμα (Γράφημα 1). Ως κόμμα της «παλιάς εξουσίας» και μέρος της αντιπολίτευσης, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. προσυπογράφει την ψήφιση του «ναι» στο επικείμενο Δημοψήφισμα, αναγάγοντας το ερώτημα σε «ναι»/«όχι» στην Ευρώπη. Ένα στοιχείο που εντοπίσαμε και διαφοροποιεί τη ρητορική του από εκείνη της Ν.Δ. είναι πως το λεκτικό υλικό εστιάζεται γύρω από τα ζητήματα που προκύπτουν με τα κείμενα της πρότασης.

Οι ομιλητές επιχειρούν να παρουσιάσουν την πρόταση της ελληνικής κυβέρνησης και αυτή των θεσμών ως «όμοιες»:

«ας τα δούμε σε σύγκριση με την πρόταση **της** κυβέρνησης να δούμε **ποια** είναι **η διαφορά** επιτέλους και γιατί δεν βάζετε σε δημοψήφισμα τη **διαφορά των 500** εκατομμυρίων και κρύβετε το μεγάλο όγκο **των 8 δισεκατομμυρίων** που απεδέχθη **η** κυβέρνηση και επαίρεται γι αυτά» (Βενιζέλος Ευάγγελος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΠΑ.ΣΟ.Κ., $\chi^2=39.54$)

ψηφίζουμε κυρίες και κύριοι **βουλευτές** την πρόταση τσίπρα συν τις προτάσεις **της** άλλης πλευράς **των** αντισυμβαλλομένων για **ποια διαφορά** μεταξύ τους ακούμε άλλους να λένε «οκτώ **η** δική μας » **η** ελληνική δηλαδή «δέκα **η** δική τους» (Λοβέρδος Ανδρέας, Βουλευτής ΠΑΣΟΚ, $\chi^2=28.14$)

«με τους δικούς μας εθνικούς όρους εμείς δεν λέμε «**ναι**» στο κείμενο **των πιστωτών** εμείς λέμε «**ναι**» στην ευρώπη «**ναι**» στο ευρώ «**ναι**» στην ανάγκη να υπάρξει επιτέλους μια κυβέρνηση που εκφράζει την εθνική ενότητα και έχει την ικανότητα να διαπραγματευτεί ουσιαστικά γρήγορα αποτελεσματικά» (Βενιζέλος Ευάγγελος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΠΑ.ΣΟ.Κ., $\chi^2=25.91$)

Η αναπαράσταση του ερωτήματος του Δημοψηφίσματος ως παραπλανητικού λειτουργεί ως μοχλός για άρνηση και προς την ίδια τη διεξαγωγή του, ενώ με αναφορές σε «λόμπι δραχμής», επιχειρείται το «μπλοκάρισμα» της επιρροής του ΣΥ.ΡΙΖ.Α. προς τον ελληνικό λαό και παράλληλα το «μπλοκάρισμα» της σύγκρουσης με τους εταίρους, σε ένα εγχείρημα «κανονικοποίησης» και από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. :

«την ατζέντα **της** ακύρωσης του εθνικού κεκτημένου την ατζέντα **της** εκμηδένισης **των** θυσιών **των** πέντε προηγούμενων ετών και **προτείνει** στον ελληνικό λαό τι να αποδεχθεί το λόμπι **της δραχμής** εσωτερικού και εξωτερικού» (Βενιζέλος Ευάγγελος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΠΑ.ΣΟ.Κ., $\chi^2=23.90$)

«ευχαριστώ κυρία πρόεδρε κυρίες και κύριοι **βουλευτές της** πλειοψηφίας **η** ελπίδα να φύγετε έρχεται μάλλον **η** ελπίδα να φύγετε ήρθε είμαστε στη φάση **των** τελευταίων σας πράξεων και αυτό το δημοψήφισμα δεν πρέπει να **γίνει**» (Λοβέρδος Ανδρέας, Βουλευτής ΠΑΣΟΚ, $\chi^2=21.72$)

«άλλοι εδώ και καιρό από την αρχή προ **των** εκλογών μιλούν για τη δραχμή το 45% κατά τις καταγραφές **των** δικών σας συσχετισμών είναι υπέρ **της δραχμής** είστε το λόμπι **της δραχμής** τελικά» (Λοβέρδος Ανδρέας, Βουλευτής ΠΑΣΟΚ, $\chi^2=21.72$)

ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ

Όπως διαπιστώνουμε και από το Γράφημα 1, «Το Ποτάμι» βρίσκεται στο κέντρο του διαγράμματος και έτσι, το λεκτικό υλικό αυτής της τάξης δε διαφοροποιείται σημαντικά από τα άλλα κόμματα. Μελετώντας το υλικό, γίνεται φανερό πως βασικοί πυλώνες επιχειρηματολογίας για το Ποτάμι είναι οι ενστάσεις που εκφράζονται αρχικά ως προς το Δημοψήφισμα ως μέσο ώθησης για τις διαπραγματεύσεις:

«δεν διστάζω να **σας πω** ότι μακάρι να πιστεύαμε πως αποτελεί ένα όπλο που **θα** διευκολύνει τη θέση της χώρας μας στη διαπραγμάτευση δυστυχώς όμως με ειλικρίνεια **θα σας πω** ότι δεν πιστεύω πως είναι ένα όπλο που **θα** διευκολύνει τη θέση της χώρας μας στη διαπραγμάτευση»

(Αντιγόνη Λυμπεράκη, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Το Ποτάμι, $\chi^2 = 27.47$)

έπειτα ως προς τη διατύπωση του ερωτήματος, με εύκολη την αναγωγή του σε δίλημμα

«ναι»/«όχι» στην Ευρώπη :

νομίζω ότι στην πραγματικότητα επειδή δεν τίθεται ευθέως το **ερώτημα** και μπαίνει με έναν τρόπο που κατά τη γνώμη μου δεν είναι **ούτε** διλημματικός **ούτε** δημοψηφισματικός κρύβεται το πραγματικό **ερώτημα** που είναι εάν **θα** μείνει η χώρα μας στην ευρώπη ή εάν **θα** γίνουμε η εμβληματική χώρα «τιτανικός» του 21ου αιώνα

(Αντιγόνη Λυμπεράκη, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Το Ποτάμι, $\chi^2 = 16.76$)

καθώς και ως προς το ζήτημα της γλώσσας στην οποία διατίθενται τα κείμενα της πρότασης:

«στο πλαίσιο της διαδικασίας διαπραγμάτευσης να προχωρήσουμε σε δημοψήφισμα για σοβαρό εθνικό θέμα με **ερώτημα αν** αποδέχεται ο ελληνικός λαός τα δύο κείμενα των οποίων **ούτε** καν ο τίτλος έχει μεταφραστεί και γι αυτό χρειάστηκε να τα αποδώσετε κυρία πρόεδρε πρέπει να **πω** και σε καλά αγγλικά»

(Αντιγόνη Λυμπεράκη, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Το Ποτάμι, $\chi^2 = 16.16$)

Δεν διακρίνεται καμία συστηματική προσπάθεια σύγκρουσης είτε με την κυβέρνηση είτε με τα υπόλοιπα κόμματα της αντιπολίτευσης, είτε ακόμη και με τους ευρωπαίους εταίρους, γεγονός που τοποθετεί την παράταξη του Ποταμιού στο κέντρο.

ΑΝ.ΕΛ.

Ο κυβερνητικός εταίρος του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., το κόμμα των Ανεξάρτητων Ελλήνων, από την άλλη, βρίσκεται σε μεγάλη απόσταση τόσο από τον ίδιο το ΣΥ.ΡΙΖ.Α., όσο και από όλες τις παρατάξεις της αντιπολίτευσης στο παραγοντικό διάγραμμα. Το λεκτικό υλικό των ΑΝ.ΕΛ. επικεντρώνεται στη νομιμοποίηση του μπλοκαρίσματος των διαπραγματεύσεων, πράγμα που συνέβη και στο υλικό του ΣΥ.ΡΙΖ.Α., με τη βασική διαφορά πως τώρα αυτή η «φραγή» πλαισιώνεται ως χρέος προς το έθνος.

Στο λόγο των ΑΝ.ΕΛ., οι απαιτήσεις των εταίρων αποτελούν απειλή προς το έθνος, και αναγάζονται σε ζήτημα προστασίας υπεράσπισης της χώρας, με ταυτόχρονη αποποίηση της αναγωγής του ερωτήματος σε δίλημμα σχετικά με την παραμονή στην Ε.Ε. :

«μας ζητούν να υποστείουμε την πατρίδα αυτό ζητούν να κάνουμε αυτό ακριβώς ζητούν να κάνουμε μας ζητούν να σταματήσουμε να προστατεύουμε την εθνική μας κυριαρχία και την εδαφική μας κυριαρχία μας ζητούν να αποπλίσουμε την Ελλάδα»

(Πάνος Καμμένος, Πρόεδρος ΑΝ.ΕΛ., $\chi^2 = 105.99$)

«αλλιώς πρέπει να πηδήξει από την ακρόπολη και αυτός και ο στρατηγός και ο στρατιώτης όταν ζητούν να καταργήσουμε την εθνική μας άμυνα ζητούν να καταργήσουμε ουσιαστικά την ίδια την Ελλάδα και αυτό δεν αφορά ούτε αριστερά ούτε κέντρο ούτε δεξιά»

(Πάνος Καμμένος, Πρόεδρος ΑΝ.ΕΛ., $\chi^2 = 43.51$)

«ποιος άλλωστε μπορεί να μας διώξει από την ευρώπη από το σπίτι μας ποιος μπορεί να μας βγάλει έξω είπε κανένας ότι τίθεται θέμα ευρώ ή δραχμής»

(Νικολόπουλος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΑΝ.ΕΛ., $\chi^2 = 38.97$)

Κυριαρχώντας, ο «πατριωτικός» λόγος, που υπερβαίνει πολιτικές πεποιθήσεις, διαφοροποιεί τη ρητορική των ΑΝ.ΕΛ. από εκείνη του κυβερνητικού εταίρου τους, εντούτοις, εργαλειοποιείται με τον ίδιο σκοπό που δεν είναι άλλος από τη νομιμοποίηση της σύγκρουσης με τους θεσμούς, ώστε να επέλθει η αλλαγή του status quo της χώρας στο ευρωπαϊκό πεδίο. Επιπλέον, στο συγκεκριμένο λεκτικό υλικό γίνεται φανερό και το οξύμωρο της ιδεολογικής απόστασης των δύο κυβερνώντων παρατάξεων, δικαιολογώντας έτσι και την γραφική απεικόνισή τους στο παραγοντικό διάγραμμα του Γραφήματος 1.

Κ.Κ.Ε.

Το Κ.Κ.Ε., εν αντιθέσει με όλα τα κόμματα του Κοινοβουλίου, τοποθετείται απομονωμένο στο θετικό αριστερό πόλο του παραγοντικού διαγράμματος. Εξετάζοντας τα τυπικά αποσπάσματα αυτής της τάξης, διαπιστώσαμε πως το εγχείρημα του Κομμουνιστικού Κόμματος είναι το μπλοκάρισμα τόσο των διαπραγματεύσεων, όσο και της πρότασης της συγκυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ. Η στήριξη προς τη ψήφιση του «όχι» είναι προφανής, ωστόσο δεν πρόκειται για στήριξη και προς τις προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης, καθώς τίθεται άμεσα πρόταση για την διεξαγωγή ψηφοφορίας σε σχέση με πρόταση του Κ.Κ.Ε. να συμπεριληφθούν και άλλα ερωτήματα στο δημοψήφισμα, όπως επίσης ξεκάθαρη είναι και η αρνητική στάση προς τους θεσμούς καθ'αυτούς:

«εσείς που ορκίζεστε στη δημοκρατία έχετε υποχρέωση να το βάλετε σε **ψηφοφορία** και να αποφασίσει η ολομέλεια αν το ερώτημα θα είναι αυτό που βάζει το υπουργικό συμβούλιο ή θα είναι και τα **ερωτήματα** που βάζει το κομμουνιστικό κόμμα ελλάδας που είναι και τα πραγματικά **ερωτήματα**»

(Παφίλης Θανάσης, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Κ.Κ.Ε., $\chi^2=18.38$)

«γι αυτό κύριε υπουργέ αποτελεί πρόκληση να **λέτε** ότι ενδιαφέρεστε για όλους αυτούς που δεν έχουν φωνή για όλους αυτούς που ζουν στη σκοτεινή πλευρά του φεγγαριού **όταν** διαπραγματεύεστε για λογαριασμό του κεφαλαίου **όταν** αποτελείτε και εσείς κυβέρνηση του κεφαλαίου **όπως** και οι προηγούμενες αστικές κυβερνήσεις»

(Καραθανασόπουλος Νίκος, βουλευτής Κ.Κ.Ε., $\chi^2=14.92$)

«είμαστε αντίθετοι με το κεφάλαιο γενικά **είτε** είναι ελληνικό **είτε** είναι ξένο το κεφάλαιο είναι κεφάλαιο άρα εκεί τολμήσατε περισσότερο από τη **νέα** δημοκρατία για διάφορους λόγους δεν είναι της ώρας να τους αναλύσω να παίξετε με αυτήν την υπόθεση»

(Παπαρήγα Αλέκα, βουλευτής Κ.Κ.Ε., $\chi^2=14.18$)

«ο λαός πρέπει να πει **λέμε** εμείς ένα μεγάλο «όχι» και στις προτάσεις για τη **νέα συμφωνία** που προτείνουν οι τρεις θεσμοί αλλά και στις προτάσεις για **συμφωνία** που προτείνει η κυβέρνηση συρίζα ανελ»

(Δημήτρης Κουτσούμπας, Γ.Γ. Κ.Κ.Ε., $\chi^2=13.89$)

Είναι έκδηλη, λοιπόν, η στόχευση των θεσμών από τη μεριά του Κ.Κ.Ε., χρησιμοποιώντας ως στρατηγική επιρροής τη σταθερότητα ύφους συμπεριφοράς, τόσο συγχρονικά, δηλαδή τη δεδομένη στιγμή της διαδικασίας από όλα τα μέλη του, όσο και διαχρονικά, δηλαδή καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας (και καθ' όλη την κοινοβουλευτική πορεία του κόμματος, όσον αφορά τη σχέση της χώρας με την Ε.Ε.).

X.A

Πλησίον του Κ.Κ.Ε., με σαφή ωστόσο απόσταση, εντοπίζεται η Χρυσή Αυγή. Η εγγύτητα των δύο έγκειται στον όμοιο τρόπο τοποθέτησης στο διακύβευμα σχετικά με το Δημοψήφισμα, καθώς και η Χρυσή Αυγή επιχειρεί να μπλοκάρει την διαδικασία των διαπραγματεύσεων, ενώ παράλληλα η στήριξη της ψήφισης του «όχι» δεν συνιστά ταυτόχρονη στήριξη της ελληνικής πρότασης.

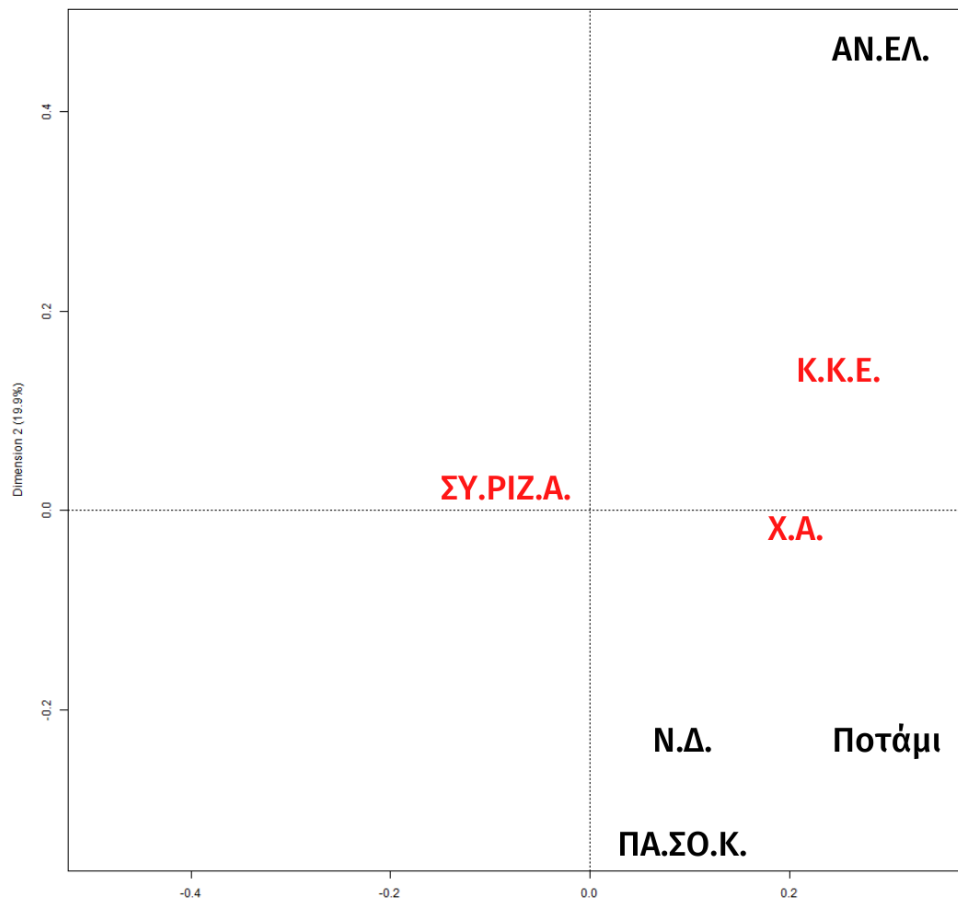
«ήτοι διαλέγεις τη δική μας μνημονιακή **πρόταση** εξάρτησης και κατοχής ή την **πρόταση** των θεσμών και τοκογλύφων **της** τρόικας δημοψήφισμα παγίδα μονά ζυγά δικά τους **μνημόνιο** και υποταγή σε κάθε **περίπτωση** αριστερό **μνημόνιο** (Παππάς, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=30.33$)

«δεν έχουμε καμμία εμπιστοσύνη σε εσάς του δημοκρατικού τόξου σε εσάς τους στυλοβάτες **της** διάλυσης και **της** προδοτικής μεταπολίτευσης κύριοι του συριζα εξαιτίας σας η χώρα έχασε πέντε πολύτιμους μήνες να σας θυμίσω ότι ήδη θα διανύαμε **τον** πέμπτο μήνα χωρίς **μνημόνιο**» (Παππάς, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=18.38$)

«**λέμε** ταυτόχρονα «όχι» στον θίασο **αυτόν** που επί μήνες εξελίσσεται εντός κι εκτός **ελλάδος** στον θίασο **αυτόν** που έχει οδηγήσει σε νέα μνημονιακή **πρόταση** την οποία αποφεύγετε να παρουσιάσετε με λεπτομέρειες» (Κασιδιάρης Ηλίας, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=16.32$)

Επομένως, η Χ.Α. λαμβάνει μία οξύμωρη στάση, υποστηρίζοντας από τη μία τη ψήφιση του «όχι», όπως και η κυβέρνηση, διότι επιθυμεί να μπλοκάρει τις διαπραγματεύσεις και απέναντι από τους θεσμούς, δεν υποστηρίζει, όμως την κυβέρνηση αυτή καθαυτή, καθώς η ιδεολογική τοποθέτηση της είναι εκ διαμέτρου αντίθετη από εκείνη του ΣΥ.ΡΙΖ.Α.

Η Σύγκρουση για τη συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος

Γράφημα 2. Προβολή στο Παραγοντικό Διάγραμμα (1,2) της Παραγοντικής Ανάλυσης Αντιστοιχιών των Επιπέδων της Μεταβλητής "Κόμμα" για τη Δεύτερη Τάξη

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση, θα πρέπει να επισημανθεί πως το υλικό των μεταβλητών με κόκκινο χρώμα (ΣΥ.ΡΙΖ.Α., Κ.Κ.Ε., Χ.Α.) δεν θα αναλυθεί για αυτή την τάξη, λόγω μικρού αριθμού χαρακτηριστικών αποσπασμάτων και μη επαρκή δείκτη χ^2 (< 3.84), άρα μικρής σχέσης μεταξύ των αποσπασμάτων και της τάξης. Οι τρεις τάξεις, άλλωστε, εξ αρχής δεν είναι ισομεγέθεις. Στη δεύτερη τάξη ταξινομήθηκε μόλις το 15.1%, σε αντίθεση με το 59.8% της πρώτης τάξης.

Βλέποντας, λοιπόν, την τοποθέτηση στο παραγοντικό διάγραμμα ανάλυσης αντιστοιχιών των κομματικών παρατάξεων, είναι εύκολο να διακρίνουμε δύο πόλους στα δεξιά: το θετικό πόλο, όπου βρίσκεται μόνο η παράταξη των ΑΝ.ΕΛ., και τον αρνητικό πόλο, όπου δημιουργείται μία ομάδα από τα κόμματα της αντιπολίτευσης Ν.Δ., ΠΑ.ΣΟ.Κ.

και Το Ποτάμι. Έχοντας ήδη εντοπίσει τη θεματική επικέντρωση της δεύτερης τάξης στη συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος, μπορούμε να συμπεράνουμε πως οι παρατάξεις στον αρνητικό πόλο τοποθετούνται με τον ίδιο τρόπο στη σύγκρουση αυτή, ενώ οι ΑΝ.ΕΛ. ξεκάθαρα τοποθετούνται απέναντι στα κόμματα της αντιπολίτευσης. Μελετώντας το λεκτικό υλικό της κάθε μίας πλευράς, ανακαλύψαμε πως τα κόμματα της αντιπολίτευσης εγείρουν ενστάσεις αντισυνταγματικότητας του Δημοψηφίσματος, ενώ οι ΑΝ.ΕΛ. ως κόμμα συγκυβέρνησης, υπερασπίζονται τη συνταγματικότητα της διεξαγωγής του. Για λόγους συντομίας και οικονομίας του χώρου, θα παρουσιαστούν πρώτα τα ζητήματα αντισυνταγματικότητας όπως αυτά παρουσιάζονται στο λεκτικό υλικό των τριών παρατάξεων.

ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

«από την κατανομή αυτή προκύπτει σαφώς **ότι** δεδομένου **ότι** τα περί δημοσιονομικών καταγράφονται ως εξαίρεση της δεύτερης κατηγορίας ζητημάτων που μπορούν να παραπεμφθούν σε δημοψήφισμα δηλαδή τα σοβαρά κοινωνικά **ζητήματα** δημοσιονομικά **ζητήματα** δεν μπορούν να αποτελέσουν μέρος κρίσιμων εθνικών ζητημάτων»
(Φορτσάκης Θεόδωρος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Ν.Δ., $\chi^2 = 19.08$)

«ετέθησαν **ζητήματα** μη νομιμότητας κυρίως σε ό τι αφορά στο θέμα της μη τηρήσεως των προθεσμιών που προβλέπει ο νόμος υποθέτω **ότι** κάτι σκέπτεται η κυβέρνηση για το θέμα των προθεσμιών μένουν να τεθούν τα ουσιαστικά πολιτικά **ζητήματα**»
(Μαυρουδής Βορίδης, Βουλευτής Ν.Δ., $\chi^2 = 14.55$)

«το τέταρτο σημείο είναι **ότι** υπάρχει ψευδής πληροφόρηση για τις συνέπειες που θα έχει η ψήφος του λαού αυτό συνιστά σημαντικό συνταγματικό πρόβλημα και συνταγματική στρέβλωση βεβαίως με τα συνταγματικά ή καλύτερα τα αντισυνταγματικά **ζητήματα** συμπλέκονται και τα **ζητήματα** νομιμότητας»
(Φορτσάκης Θεόδωρος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Ν.Δ., $\chi^2 = 14.55$)

«άρα καταλύονται οι εγγυήσεις του άρθρου 28 τέταρτη αντισυνταγματικότητα είναι αυτή που αφορά **το ερώτημα** δηλαδή **το** εθνικό θέμα υπάρχει δημοψήφισμα χωρίς **ερώτημα** υπάρχει δημοψήφισμα με αδύνατο **ερώτημα** με ανύπαρκτο **ερώτημα** με αντιφατικό **ερώτημα**»
(Βενιζέλος Ευάγγελος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΠΑ.ΣΟ.Κ., $\chi^2 = 25.14$)

«εσείς και κλείνω κυρία πρόεδρε πέντε χρόνια ευτελίσατε **κάθε** πολιτικό **κάθε** πολιτικό κόμμα **κάθε** ψηφοφόρο πολλές φορές που έβαζε πλάτη για να στηριχθεί η χώρα επί πέντε μήνες ευτελίσατε **κάθε** έννοια συζήτησης **κάθε** έννοια διαπραγμάτευσης»
(Λοβέρδος Ανδρέας, Βουλευτής ΠΑΣΟΚ, $\chi^2=20.66$)

«σταθήκατε άβουλοι όλο αυτό **το** διάστημα άτολμοι και την ύστατη στιγμή δεν έχετε **το** δικαίωμα να είστε και μοιραίοι δικαιούμαστε και θα μιλάμε **γιατί** αποδεικνύεστε κατώτεροι των περιστάσεων αμφίθυμοι αντιφατικοί μετέωροι θύμα της πεντάχρονης άκριτης ανέξοδης και λαϊκιστικής ρητορείας σας»
(Γεννηματά Φώφη, Πρόεδρος ΠΑ.ΣΟ.Κ., $\chi^2=9.99$)

«πραγματικά αυτό που συζητάμε σήμερα εδώ είναι ένα μεγάλο ερώτημα στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης είναι μια κίνηση που θα **μας** δυναμώσει ή είναι μια κίνηση που θα **μας** αποδυναμώσει πριν ξεκινήσει η συζήτηση τέθηκαν πολλά ενδιαφέροντα **θέματα** από τον κ»
(Αντιγόνη Λυμπεράκη, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Το Ποτάμι, $\chi^2=8.34$)

«αλλά δεν ακούσαμε τίποτα για το πώς θα είναι καλύτερη η ζωή όλων **μας** των ελληνίδων και των ελλήνων μετά από ένα δημοψήφισμα επίσης **μας** προβληματίζει η επίκληση λέξεων που φορτίζουν και διχάζουν αντί να διευκολύνουν σε μια εποχή που πράγματι το καράβι **μας** βουλιάζει»
(Αντιγόνη Λυμπεράκη, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Το Ποτάμι, $\chi^2=7.61$)

Από τα παραπάνω αποσπάσματα κειμένου είναι φανερό η προσπάθεια από τη μεριά των κομμάτων της αξιωματικής και της ελάσσονος αντιπολίτευσης να δημιουργήσουν μία σύγκρουση με τα κόμματα Εξουσίας και με αυτό τον τρόπο, αποπειρώνται να επιφέρουν την «καινοτομία». Συγκεκριμένα, οι κοινοβουλευτικοί εκπρόσωποι και αρχηγοί των κομμάτων αντιπολίτευσης επισημαίνουν τα ζητήματα αντισυνταγματικότητας που εγείρονται για το ερώτημα και τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, , όπως η χρονική περίοδος από την ανακοίνωση στη διεξαγωγή του, το θέμα, τη σαφήνεια του ερωτήματος, όπως και τη ψευδή πληροφόρηση σχετικά με τις συνέπειες.

Εδώ, βλέπουμε πως η γραφική απεικόνιση στο παραγοντικό διάγραμμα των ομοιοτήτων και των διαφορών των παρατάξεων αποτυπώνει ξεκάθαρα την ομοιότητα στη διαχείριση των συγκρούσεων από μεριάς της Ν.Δ. και του ΠΑ.ΣΟ.Κ., καθώς τα δύο κόμματα επιδιώκουν την δημιουργία συγκρούσεων με στόχο την αλλαγή του καθεστώτος, ενώ

παράλληλα χρησιμοποιούν τη συγχρονική σταθερότητα ως στρατηγική επιρροής, με την επιδίωξη ότι το εκλογικό σώμα θα ακολουθήσει και θα υποστηρίξει, μαζί τους, την ψήφιση του ΝΑΙ και την έγκριση της συμφωνίας. Το εγχείρημα, δηλαδή, των δύο κομμάτων είναι να καταψηφιστεί η πρόταση για τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος, δημιουργώντας μεν σύγκρουση με την κυβέρνηση, αλλά αποφεύγοντάς τη με τους ευρωπαϊούς εταίρους, χρησιμοποιώντας ως ‘όπλο’ τη συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς απέναντι στο ζήτημα για την συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος.

Όσον αφορά το Ποτάμι, το λεκτικό υλικό επικεντρώνεται στην κατάδειξη των αντισυνταγματικών ζητημάτων, με κριτική στάση απέναντι στους χειρισμούς της κυβέρνησης. Παρατηρούμε, εδώ, λοιπόν, μία εμφανή διαφοροποίηση της τοποθέτησης του Ποταμιού, σε ό,τι αφορά το ενδοκοινοβουλευτικό ζήτημα της νομιμότητας του Δημοψηφίσματος σε σχέση με την πρώτη τάξη, όπου φαινόταν να λαμβάνει ίσες αποστάσεις από όλους. Αντικατοπτρίζεται, λοιπόν, στο λεκτικό υλικό μη σταθερότητα συμπεριφοράς των μελών του Ποταμιού, στοιχείο που, όπως, έχει αναφερθεί, μειώνει την κοινωνική επιρροή μίας μειονότητας.

ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟ ΣΧΗΜΑ

«μιας και **ήταν** βαρύ γι αυτούς μεθοδεύουν τώρα ένα άλλο μέσον χρειάζονται συνεργάτες χρειάζονται «εθελόδουλους» όπως **είπε** ο πάνος καμμένος ή «ευρωλιγούρηδες» που θα έλεγε ο μακαριστός χριστόδουλος χρειάζονται **τους** συνήθεις πρόθυμους»
(Νίκος Νικολόπουλος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΑΝ.ΕΛ., $\chi^2=9.97$)

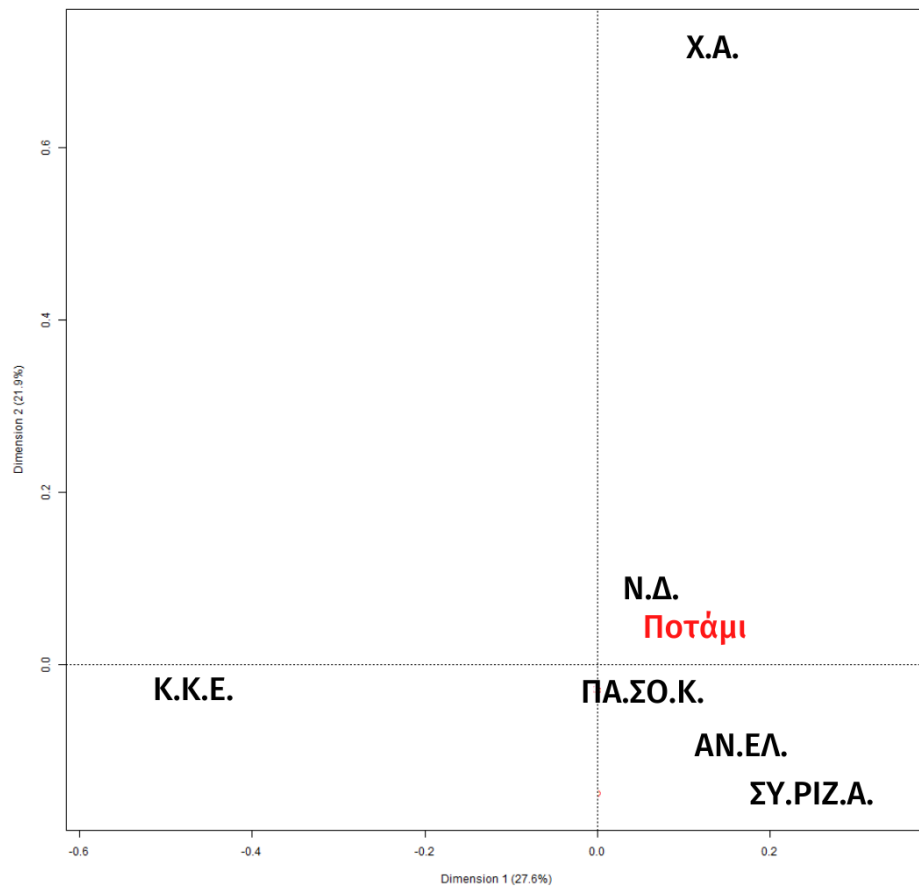
«και είναι η πρώτη φορά που κάποιος μπορεί να συμφωνήσει με **τον** βαγγέλη βενιζέλο ο οποίος μίλησε και παραδέχθηκε ότι το «όχι» θα είναι το «όχι» της εθνικής περηφάνειας να αυτό **είπε** ο βαγγέλης βενιζέλος εάν **τον** ακούσατε αλλά»
(Νίκος Νικολόπουλος, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος ΑΝ.ΕΛ., $\chi^2=9.21$)

«εγώ έλειπα δεν ήμουν βουλευτής αλλά **ήταν** οι βουλευτές της τότε συμπολίτευσης της νέας δημοκρατίας και του πασοκ και **τους** κοιτάω στα μάτια **τους** ρώτησε ποτέ κανείς γι αυτά που θα αποφασίζανε και υπογράφανε σε έναν προϋπολογισμό του 2015 για εκτέλεση με την «καλή έννοια» όχι»
(Δημήτρης Καμμένος, Βουλευτής ΑΝ.ΕΛ., $\chi^2=8.21$)

Στα αποσπάσματα κειμένου αυτά αποτυπώνονται οι στρατηγικές κοινωνικής επιρροής και αντίστασης στην επιρροή των μελών της συγκυβέρνησης. Αρχικά, σε ό,τι αφορά την συνταγματικότητα του δημοψηφίσματος, τα μέλη της συγκυβέρνησης παρουσιάζουν συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς, καταδεικνύοντας πως οι προηγούμενες κυβερνήσεις δεν επέλεξαν τη δημοκρατική οδό προκείμενου να υπογραφούν οι αντίστοιχες συμφωνίες, καθώς η ψήφιση του «όχι» είναι ζήτημα ‘εθνικής υπερηφάνειας’ και αντίστασης στις απαιτήσεις των εταίρων. Την ίδια στιγμή, «κοινωνιολογιοποιούν» (Παπαστάμου & Μιούνυ, 2008) την μειοψηφική αντιπολίτευση, εξηγώντας την αντίστοιχη συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς που επιδεικνύει, σύμφωνα με τα κοινωνιολογικά τους χαρακτηριστικά, ως στρατηγική αντίστασης στην επιρροή της (*«χρειάζονται συνεργάτες χρειάζονται «εθελόδουλους» όπως **είπε** ο πάνος καμμένος ή «ευρωλιγούρηδες» που θα έλεγε ο μακαριστός χριστόδουλος χρειάζονται **τους** συνήθεις πρόθυμους»*).

Συνοψίζοντας, η κυβέρνηση ΣΥ.ΡΙΖ.Α. – ΑΝ.ΕΛ. υποστηρίζει τη συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος, νομιμοποιώντας κυριολεκτικά την σύγκρουση που επιθυμεί να δημιουργήσει με τους ευρωπαίους εταίρους και χρησιμοποιεί τη σταθερότητα συμπεριφοράς ως στρατηγική επιρροής, ενώ η Ν.Δ. και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. επιδιώκουν τη σύγκρουση με την ελληνική κυβέρνηση και χρησιμοποιούν από μεριάς τους συγχρονική σταθερότητα, για να ασκήσουν επιρροή, όμως υποστηρίζουν την αντισυνταγματικότητα, ώστε να αποφευχθεί η σύγκρουση με την Ευρώπη και τους θεσμούς.

Η Σύγκρουση για την Ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας

Γράφημα 3. Προβολή στο Παραγοντικό Διάγραμμα (1,2) της Παραγοντικής Ανάλυσης Αντιστοιχιών των Επιπέδων της Μεταβλητής "Κόμμα" για την Τρίτη Τάξη

Σημ.: Το υλικό των μεταβλητών με κόκκινο χρώμα (Ποτάμι) δεν θα αναλυθεί για αυτή την τάξη, λόγω μικρού αριθμού χαρακτηριστικών αποσπασμάτων και μη επαρκή δείκτη χ^2 (<3.84), άρα μικρής σχέσης μεταξύ των αποσπασμάτων και της τάξης.

Όπως φαίνεται από το παραπάνω διάγραμμα, οι περισσότερες μεταβλητές βρίσκονται πλησίον του κέντρου, χωρίς δηλαδή να παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ενώ αντίθετα, το Κ.Κ.Ε. και η Χ.Α. βρίσκονται σε εκ διαμέτρου αντίθετες θέσεις. Επιπλέον, το λεκτικό υλικό των υπόλοιπων παρατάξεων που εντοπίζονται κοντά στο κέντρο επικεντρώνεται σε επιχειρήματα και τοποθετήσεις που ήδη έχουν αναφερθεί. Αξιοποιώντας και τα στοιχεία από τον Πίνακα Στατιστικής Σημαντικότητας Λεκτικών επιλογών και Επιπέδων μεταβλητών της 3^{ης} τάξης (βλ. Πίνακας 5), και λόγω οικονομίας χώρου και

αποφυγής των επαναλήψεων, η ανάλυση αυτή της τάξης εστιάζεται περισσότερο στα δύο κόμματα των δύο διαφορετικών πόλων του διαγράμματος, των οποίων το λεκτικό υλικό παρουσιάζει περισσότερο ενδιαφέρον, αλλά και στατιστική σημαντικότητα.

Κ.Κ.Ε.

Αρχικά, το Κ.Κ.Ε. επιδεικνύει έντονα συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς, αλλά και διαχρονική, σε ό,τι αφορά τη σχέση Ελλάδας – Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα μέλη της παράταξης εμφανίζονται να υποστηρίζουν όλα τις ίδιες θέσεις, και στην συγκεκριμένη Συνεδρίαση Ολομέλειας, αλλά και διαχρονικά, υποστηρίζοντας πως το συμφέρον του λαού της Ελλάδας δεν είναι στο πλευρό της Ε.Ε. και των άλλων ευρωπαϊκών θεσμών, όπως φαίνεται στα παρακάτω αποσπάσματα:

«Διότι είτε «ναι» βγει είτε «όχι», πώς θα ερμηνευθεί από τα δυο μπλοκ που αντιπαρατίθενται μεταξύ τους, «ναι» στην **Ευρωπαϊκή Ένωση**, «ναι» στο ΝΑΤΟ, «ναι» στη στρατιωτικοποίηση της **Ευρωπαϊκής Ένωσης**, «ναι» στα **εμπόργκο** που κάνει η **Ευρωπαϊκή Ένωση**»
(Παπαρήγα Αλέκα, βουλευτής Κ.Κ.Ε., $\chi^2=76.44$)

«πάντοτε **δηλαδή** αποτελούσε η **ευρωπαϊκή ένωση** τη φυλακή των λαών από την άλλη μεριά είναι το μπλοκ των δυνάμεων αυτών της νέας δημοκρατίας του πασοκ του ποταμιού της πάση θυσία παραμονής στην **ευρωπαϊκή ένωση**»
(Καραθανασόπουλος Νίκος, βουλευτής Κ.Κ.Ε., $\chi^2=54.10$)

«δεν είναι η **ευρωπαϊκή ένωση** δεν είναι το διεθνές νομισματικό ταμείο δεν είναι η **ευρωπαϊκή** κεντρική τράπεζα αυτοί δεν είναι οι εταίροι σας και οι συνεταίροι σας σε αυτούς δεν καλείτε τον **λαό** για δεύτερη φορά»
(Παφίλης Θανάσης, Κοινοβουλευτικός Εκπρόσωπος Κ.Κ.Ε., $\chi^2=40.13$)

Είναι έκδηλη, λοιπόν, η στόχευση των θεσμών από τη μεριά του Κ.Κ.Ε., χρησιμοποιώντας ως στρατηγική επιρροής τη σταθερότητα ύφους συμπεριφοράς, τόσο συγχρονικά, δηλαδή τη δεδομένη στιγμή της διαδικασίας από όλα τα μέλη του, όσο και διαχρονικά, δηλαδή καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας (και καθ' όλη την κοινοβουλευτική πορεία του κόμματος, όσον αφορά τη σχέση της χώρας με την Ε.Ε.).

Ένα στοιχείο που είναι έκδηλο στις θέσεις του Κ.Κ.Ε. όπως εκφράζονται και στα παραπάνω αποσπάσματα είναι η αντίθεση με την καθεστηκυία τάξη και η επιδίωξη μίας

ιστορικής εξέλιξης, γεγονός το οποίο κατατάσσει το Κ.Κ.Ε. στις λεγόμενες «προοδευτικές μειονότητες» (Παπαστάμου & Μιούνυ, 2008, σ. 122). Επιπλέον, έκδηλο είναι και το άκαμπτο είδος διαπραγμάτευσης, το οποίο έχει χαρακτηρίσει την πολιτική της συγκεκριμένης παράταξης. Οι Mugny & Papastamou (1980) αναφέρουν πως αυτό το στυλ διαπραγμάτευσης αποδίδει στην πηγή επιρροής μία «λιγότερο θετική εικόνα». Ακόμη, το κόμμα αυτό θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «διπλή» μειονότητα. Ωστόσο, είναι γνωστό πως, τόσο το άκαμπτο είδος διαπραγμάτευσης, όσο και η ταυτότητα της «διπλής» μειονότητας αποτελούν τροχοπέδη για την άσκηση μειονοτικής επιρροής.

X.A.

Από τη μεριά της, η Χρυσή Αυγή αποτελεί και η ίδια «διπλή» μειονότητα, όπως ορίζονται από την Maass και τους συνεργάτες της (1982), καθώς πρεσβεύει θέσεις τελείως διαφορετικές από την πλειονότητα, ενώ επίσης διαφέρει και η αποδιδόμενη σε αυτή κατηγορία συμμετοχής. Ωστόσο, στην περίπτωση της X.A. δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για «προοδευτική», αλλά για «αντιδραστική» μειονότητα, καθώς είναι ξεκάθαρη η εναντίωση του ακροδεξιού κόμματος σε ιστορικές εξελίξεις που αντιτίθενται με την καθεστηκυία τάξη και τις κοινωνικές νόρμες (Παπαστάμου & Μιούνυ, 2008, σ. 122).

Παρατηρείται, επίσης, συγχρονική και διαχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς, καθώς όλα τα μέλη της X.A., την ίδια δεδομένη στιγμή εστιάζουν στις ίδιες θέσεις, ενώ επίσης, οι θέσεις αυτές αποτελούν κύρια, διαχρονικά επιχειρήματα της X.A. στο ελληνικό κοινοβούλιο. Παρακάτω, παρουσιάζονται χαρακτηριστικά αποσπάσματα κειμένου της X.A.:

«η χρυσή αυγή λοιπόν λέει «όχι» στους εκβιασμούς των διεθνών τοκογλύφων λέει «όχι» στην εκχώρηση της εθνικής μας κυριαρχίας και ταυτόχρονα λέει “οχι” στη νεομνημονιακή πολιτική που προσπαθεί να επιβάλει ο συριζα απεμπολώντας τα μεγάλα εθνικά μας δίκαια για καταγγελία του μνημονίου και διαγραφή του παράνομου χρέους της χώρας»
(Κασιδιάρης Ηλίας, Βουλευτής X.A., $\chi^2=52.83$)

«όχι» στη χούντα του μνημονίου «όχι» στην ευρωλαγνεία λέμε με παρρησία λέμε εθνικιστικά «ναι» στην εθνική ανεξαρτησία «ναι» στη λαϊκή κυριαρχία αγαπητοί μου τώρα χρυσή αυγή και εθνική αντίσταση

(Παππάς, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=49.33$)

«Διότι τη μόνη **πραγματική εθνική** αντιπολιτευτική **δύναμη** που υπάρχει στην **ελλάδα** δηλαδή τη **χρυσή αυγή** φροντίσατε από κοινού να μας έχετε κλείσει **σε φυλακές** να μας έχετε **σε κατ** οίκον περιορισμούς (Κασιδιάρης Ηλίας, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=23.75$)

«μας λεηλατούσαν κανονικά και τώρα θυμήθηκαν ότι πρέπει να τελειώνουν μαζί μας η **χρυσή αυγή** ως κόμμα εθνικιστικό ως κόμμα λαϊκό δεν είναι δυνατόν παρά να είναι **υπέρ του** δημοψηφίσματος και σίγουρα κατά **της** προτάσεως των δανειστών **τοκογλύφων**» (Μιχαλολιάκος Νικόλαος, Πρόεδρος Χ.Α., $\chi^2=21.92$)

Είναι εμφανής λοιπόν, η διαφορά μεταξύ των δύο παρατάξεων, που ο πυρήνας της επιχειρηματολογίας τους είναι – σε γενικές γραμμές – κοινός: υποστηρίζουν πως η θέση της Ελλάδας στην Ε.Ε. δεν είναι συμφέρουσα προς τον ελληνικό λαό. Βέβαια, όπως φάνηκε παραπάνω, το Κ.Κ.Ε. επιδιώκει μία ιστορική εξέλιξη, κατακρίνοντας το σύστημα, ενώ η Χ.Α. επιθυμεί τη διατήρηση του καθεστώτος, ωστόσο εκφράζοντας έντονα την δυσαρέσκεια της προς την ελληνική δημοκρατία και την Ε.Ε., όπως φαίνεται στα παρακάτω τυπικά αποσπάσματα της Χ.Α.:

«η **χρυσή αυγή** λέει «**όχι**» πρωτίστως και ασφαλώς στην ανθελληνική καταστροφική **πρόταση** των διεθνών **τοκογλύφων «όχι»** στην **καταστροφή της** ελληνικής οικονομίας «**όχι**» στην αφαίμαξη **του** ορυκτού πλούτου **της** χώρας «**όχι**» στην έξοδο των ελλήνων από την **πατρίδα** μας «**όχι**» στο να γίνουμε μειοψηφία στην **ελλάδα**» (Κασιδιάρης Ηλίας, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=66.14$)

«η πεμπτουσία δηλαδή της πολιτικής **του** λαϊκού συνδέσμου **χρυσή αυγή** που είναι η αντίσταση στην **πολιτική** αυτή επαληθεύεται απολύτως και σήμερα αυτός είναι ο στόχος όλων αυτών των εξελίξεων να καταστραφεί ολοκληρωτικά η οικονομία μας» (Κασιδιάρης Ηλίας, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=24.31$)

«δεν **γίνεται** να αναζητούμε **οικονομική** ανάκαμψη με την υπερφορολόγηση των πολιτών δεν είναι η **ελλάδα** ευρωπαϊκή η ευρώπη ήταν κάποτε **ελληνική** τώρα είναι η ευρώπη των **τοκογλύφων** όλοι υβρίζουν τη **χρυσή αυγή** το φρόνημα όμως είναι ελεύθερο» (Παππάς, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=19.92$)

«οι ίδιοι που φτιάχνουν τους δρόμους έχουν και τα κανάλια πρέπει να αφαιμαχθούν αυτή είναι η θέση **της** χρυσής αυγής γιατί τα χρήματα που έχουν είναι το αίμα των ελλήνων πολιτών η **χρυσή αυγή** αγωνίζεται για **εθνική** ανεξαρτησία» (Κασιδιάρης Ηλίας, Βουλευτής Χ.Α., $\chi^2=19.92$)

Πιο συγκεκριμένα, στα αποσπάσματα φαίνεται να υποστηρίζουν τις βασικές αξίες του συστήματος, αλλά παράλληλα εκφράζουν την απαρέγκλιτη δυσaréσκειά τους με την τρέχουσα κατάσταση. Έχουν «εθνοκεντρικές» ιδέες και αισθήματα σχετικής αποστέρησης. Είναι έντονα απογοητευμένοι με την ελληνική κυβέρνηση και την Ε.Ε. και εκφράζουν «ταξικό μίσος». Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη για τον στόχο επιρροής των ακροδεξιών μειονοτήτων, τα μέλη της Χ.Α. δίνουν την εικόνα των «προδομένων πιστών» (Chryssochoou, 2018), άτομα δηλαδή που ενώ πιστεύουν στο σύστημα, δεν το προκαλούν, ούτε το υποστηρίζουν ολοκληρωτικά.

Βάσει των παραπάνω, διασαφηνίζεται με ευκρίνεια ο τρόπος απεικόνισης των δύο αυτών παρατάξεων στο παραγοντικό διάγραμμα αντιστοιχιών, καθώς και οι δύο αντιτίθενται με την ψήφιση της συμφωνίας, αλλά και με την ευρωπαϊκή πορεία της χώρας, επομένως παρατηρείται πως και οι δύο βρίσκονται στους δύο πόλους του διαγράμματος, διαφοροποιώντας τους από τους άλλους δύο βασικούς πυλώνες του ΝΑΙ της αντιπολίτευσης και του ΟΧΙ της κυβέρνησης. Βέβαια, είναι επίσης ξεκάθαρη και η μεταξύ τους απόκλιση και διαφοροποίηση σε ό,τι αφορά τις επιδιώξεις τους. Το Κ.Κ.Ε. επιδιώκει μία ολοκληρωτική αλλαγή του συστήματος, ενώ τα μέλη της Χ.Α. αφενός παραμένουν πιστοί στο σύστημα, με την αίσθηση του προδομένου αφετέρου, βάσει και της έρευνας της Chryssochoou (2018).

Συμπεράσματα - Συζήτηση

Στην παρούσα εργασία, γίνεται μία απόπειρα να εγγραφούν οι διεργασίες κοινωνικής επιρροής στον κοινοβουλευτικό λόγο για την διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος το 2015. Στόχος είναι να διερευνηθούν οι στρατηγικές επιρροής και αντίστασης σε αυτή, που οι κοινοβουλευτικές παρατάξεις είχαν διαθέσιμες, με τη βοήθεια του λογισμικού IRaMuTeQ, το οποίο πραγματοποιεί τόσο απλές λεξικογραφικές, όσο και περισσότερο περίπλοκες πολυδιάστατες αναλύσεις. Συγκεκριμένα με τη βοήθεια του λογισμικού, αναλύθηκε το περιεχόμενο των Πρακτικών της Συνεδρίασης της Ολομέλειας από την 27^η Ιουνίου 2015, όπου συζητήθηκε η πρόταση διεξαγωγής του Δημοψηφίσματος και έλαβε χώρα η ψηφοφορία σχετικά με τη διεξαγωγή του.

Αυτό που αποκάλυψε η ανάλυση των δεδομένων ήταν τρία κεντρικά ζητήματα της ζήτησης, ή πιο συγκεκριμένα, τρεις συγκρούσεις, τις οποίες οι κοινωνικοί δράστες (τα Κόμματα της Βουλής) διαχειρίστηκαν διαφορετικά κάθε φορά.

Πρώτα, εντοπίσαμε τη σύγκρουση των δυνάμεων της «νέας εξουσίας» με την «παλιά εξουσία» σε σχέση με το Δημοψήφισμα και τη διεξαγωγή του. Διακρίνεται από την παρούσα μελέτη πως η Ν.Δ. και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κατέχουν θέσεις μειοψηφικών πλειονοτήτων και χρησιμοποιούν τη συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς με στόχο την επιρροή του εκλογικού σώματος, αλλά και την αναπαράσταση του ύφους συμπεριφοράς της κυβέρνησης ως ασταθές με στόχο την αντίσταση στην επιρροή της. Το κυβερνών κόμμα ως πλειονότητα-εξουσία, αναπαριστά τη σύγκρουση που δημιουργείται με τους ευρωπαίους ως αναγκαία, ηθική υποχρέωση απέναντι στις πιέσεις των διαπραγματεύσεων, ενώ ο κυβερνητικός του εταίρος επιλέγει να παρουσιάσει το μπλοκάρισμα αυτό με ‘πατριωτική’ υπόσταση, ως χρέος προς το έθνος και την πατρίδα.

Έπειτα, η σύγκρουση για τη συνταγματικότητα του Δημοψηφίσματος έγινε εμφανής, με την προσπάθεια από μεριάς αντιπολίτευσης να καταφέρει, έστω και μέσω της νομικής

οδού, να σταματήσει τη σύγκρουση που επιθυμεί η κυβέρνηση, ενώ η συγκυβέρνηση στηρίχθηκε στην συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς για την άσκηση επιρροής στο εκλογικό σώμα, με σκοπό την ψήφιση του ΟΧΙ, αλλά και στην *κοινωνιολογιοποίηση* για την αντίσταση στην επιρροή της αντιπολίτευσης, με την αναπαράσταση της αντιπολίτευσης ως αυταρχική με πρόθεση να παραβιάσει τους νόμους της χώρας για την επιβολή της δύναμής της.

Τέλος, λαμβάνει χώρα μία σύγκρουση για την Ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας, ανάμεσα στην κυβέρνηση και στο Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος και το Λαϊκό Σύνδεσμο Χρυσή Αυγή. Εκ πρώτης όψεως, τα δύο κόμματα δεν διαφέρουν πολύ: αποτελούν «διπλές» μειονότητες, με διαχρονική και συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς ως «όπλο» για την άσκηση επιρροής, ωστόσο, στην πραγματικότητα είναι εκ διαμέτρου διαφορετικές. Το Κ.Κ.Ε. επικοινωνεί την επιδίωξή του για ιστορικές εξελίξεις στην κοινωνία και την αντίθεσή του με το σύστημα, ενώ η Χ.Α. υποστηρίζει τις αξίες του συστήματος, εκφράζοντας έντονη δυσαρέσκεια, αντιδρώντας στην προοπτική ιστορικών εξελίξεων όπως αυτές που θα επιθυμούσε το Κ.Κ.Ε.

Η μεθοδολογική προσέγγιση που εφαρμόστηκε στην παρούσα έρευνα αποτελεί μία διαφορετική προσέγγιση από τις κλασικές πειραματικές μελέτες των διεργασιών κοινωνικής και μειονοτικής επιρροής. Το λογισμικό που χρησιμοποιήθηκε έχει αναπτυχθεί στο Πανεπιστήμιο της Τουλούζης και μέχρι στιγμής, δεν έχει γνωρίσει τη δημοφιλία που έχουν γνωρίσει άλλα προγράμματα ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων, τουλάχιστον στην Ευρώπη.

Μετά την πρώτη εφαρμογή από τους Παπαστάμου & Προδρομίτη (2016), στην ελληνική γλώσσα, ανάλυσης λεκτικού υλικού υπό το πρίσμα της θεωρίας για την κοινωνική επιρροή, αυτή η έρευνα συνιστά ένα ακόμη πρωτοποριακό εγχείρημα προς την κατανόηση των φαινομένων κοινωνικής επιρροής στην κοινωνιοψυχολογική πραγματικότητα.

Βασισμένη πάνω σε γερά χτισμένα θεωρητικά θεμέλια, η παρούσα απόπειρα μελέτης του Δημοψηφίσματος εμπλουτίζει το επίπεδο κατανόησης του κοινωνιοψυχολογικού φαινομένου της κοινωνικής επιρροής. Λαμβάνοντας υπ' όψιν την εργογραφία για την επιρροή στην κοινωνική ψυχολογία, κατέστη δυνατό να εγγραφούν οι συνιστώσες των διαδικασιών κοινωνικής επιρροής στο πλαίσιο της κοινοβουλευτικής συζήτησης για την διεξαγωγή του Δημοψηφίσματος. Η ανάλυση ανέδειξε την κεντρική σημασία της σύγκρουσης στην κοινωνική επιρροή και την πολυπλοκότητα των διεργασιών της κοινωνικής επιρροής, που παρατηρούνται ταυτόχρονα μέσα από το λεκτικό υλικό των Πρακτικών της Συνεδρίασης.

Όπως αναφέρουν και οι Παπαστάμου & Προδρομίτης (2016), ο τρόπος με τον οποίον αναδύονται μέσα από το υλικό οι στρατηγικές επιρροής και αντίστασης είναι περισσότερο «πολυδιάστατος και αλληλεπιδραστικός» (σ.163) σε σχέση με ό,τι έχει ήδη παρατηρηθεί από τις ομολογουμένως αυστηρότερες σε επίπεδο μεθοδολογίας πειραματικές έρευνες.

Οι παρατάξεις της αντιπολίτευσης, υποστηρίζοντας τη ψήφιση του ΝΑΙ, τόσο με στόχο την δημιουργία σύγκρουσης με την Εξουσία-κυβέρνηση, όσο και με στόχο την ελαχιστοποίηση της σύγκρουσης με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, εργαλειοποίησαν όμοιες στρατηγικές επιρροής: συγχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς και ευέλικτο είδος διαπραγμάτευσης.

Οι δύο παρατάξεις της συγκυβέρνησης, υποστηρίζοντας το ΟΧΙ, επέδειξαν συγχρονική και διαχρονική σταθερότητα συμπεριφοράς, με στόχο την επιρροή και την διατήρηση του status quo, ενώ παράλληλα κοινωνιολογιοποίησαν την αξιωματική αντιπολίτευση, ώστε να στηλιτεύσουν την αντίστοιχη σταθερότητα συμπεριφοράς και να την αναγάγουν σε ιδεολογικά φρονήματα.

Το Κ.Κ.Ε. και η Χ.Α., παρατάξεις ξεκάθαρα διαφοροποιημένες από το δίπολο που περιεγράφηκε, αξιοποιούν τις ίδιες στρατηγικές επιρροής και αποτελούν αμφότερες «διπλές»

μειονότητες. Ωστόσο, η εικόνα των μελών της Χ.Α. προσιδιάζει σε αυτό που η Chryssochoou (2018) ορίζει ως «προδομένοι πιστοί», και επιπλέον αποτελούν αντιδραστική μειονότητα, ενώ το Κ.Κ.Ε. αποτελεί προοδευτική και άκαμπτη μειονότητα, με συνέπεια να ελαχιστοποιείται η επιρροή που ασκεί.

Οι παραπάνω αλληλεπιδράσεις και συγκρούσεις συμβαίνουν ταυτόχρονα, σε ένα πλαίσιο λόγου θεσμικό, το οποίο δεν ρυθμίζεται εκ των προτέρων από τις ερευνητικές υποθέσεις μίας μελέτης, παρά μόνον από τους κανόνες της Βουλής και τις αποφάσεις του Προέδρου της Βουλής.

Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί πως η συγκεκριμένη έρευνα εφαρμόστηκε σε συνεδρίαση που έλαβε χώρα πριν τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος. Συνεπώς, δεν ήταν δυνατό να διερευνηθεί η αποτελεσματικότητα των στρατηγικών επιρροής και αντίστασης σε αυτή, παρά μόνο ίσως λαμβάνοντας υπ' όψη τα αποτελέσματα των ψήφων στο Δημοψήφισμα.

Επιπροσθέτως, ενώ ο θεσμικός λόγος είναι η κινητήριος δύναμη για την ψήφιση νόμων και τις λοιπές δημοκρατικές διαδικασίες, οι διεργασίες κοινωνικής επιρροής δεν εγγράφονται αποκλειστικά εντός του, επομένως είναι σημαντικό να διερευνηθούν και οι εξωκοινοβουλευτικές ομιλίες και τα διαγγέλματα των διαφορετικών εμπλεκόμενων ομάδων, ώστε να αποτυπωθούν περισσότερο ολοκληρωμένα οι διαδικασίες κοινωνικής επιρροής και αντίστασης σε αυτή.

Έτσι, θα είναι δυνατό να εμπλουτιστεί περισσότερο το πλαίσιο διεργασιών κοινωνικής επιρροής στην περίπτωση του Δημοψηφίσματος του 2015 στην Ελλάδα, και μίας σειράς γεγονότων πριν και έπειτα από την διεξαγωγή του, που έχουν αφήσει το σημάδι τους ανεξίτηλο στις σελίδες της ιστορίας, τόσο της Ελλάδας, όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Βιβλιογραφία

- Asch, S. E. (1951). Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgments. In *Groups, leadership and men; research in human relations*. (pp. 177–190). Oxford, England: Carnegie Press.
- Bar-Tal, D. (2011). Introduction: Conflicts and social psychology. In D. Bar-Tal (Ed.), *Intergroup conflicts and their resolution: Social psychological perspective* (pp. 1–38). Psychology Press.
- Camargo, B. V., & Justo, A. M. (2016). *IRaMuTeQ Tutorial*.
- Chrysoschoou, X. (2018). “Betrayed believers”: The target of influence of extreme right-wing minorities. *International Review of Social Psychology*, 31(1).
<https://doi.org/10.5334/irsp.38>
- Doise, W., & Moscovici, S. (1969-70). Approche et évitement dans des groupes de cohésion différente [Acceptance and rejection of the deviant within groups of differing cohesiveness]. *Bulletin de Psychologie*, 23(9–10), 522–525.
- Etikan, I., Musa, S. A., & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of Convenience Sampling and Purposive Sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1–4.
<https://doi.org/10.11648/j.ajtas.20160501.11>
- Gardikiotis, A. (2011). Minority influence. *Social and Personality Psychology Compass*, 5/9, 679–693. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199859870.013.11>
- Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2010). *Κοινωνική Ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Katsanidou, A., & Otjes, S. (2015). How the European debt crisis reshaped national political space: The case of Greece. *European Union Politics*, 17(2), 262–284.
<https://doi.org/10.1177/1465116515616196>
- Maass, A., Clark, R. D., & Haberkorn, G. (1982). The effects of differential ascribed category membership and norms on minority influence. *European Journal of Social Psychology*,

- 12(1), 89–104. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420120107>
- Moscovici, S. (1976). *Social Influence & Social Change*. London: Academic Press.
- Moscovici, S. (1979). *Psychologie des Minorités Actives* (3rd ed.). Paris: Presses universitaires de France.
- Moscovici, S. (1985). Innovation and minority influence. In S. Moscovici, G. Mugny, & E. Van Avermaet (Eds.), *Perspectives on minority influence* (pp. 9–52). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Moscovici, S., & Faucheux, C. (1972). Social influence, conformity bias, and the study of active minorities. In *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 6, pp. 149–202). [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60027-1](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60027-1)
- Moscovici, S., & Lage, E. (1976). Studies in social influence III: Majority versus minority influence in a group. *European Journal of Social Psychology*, 6(2), 149–174. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2420060202>
- Moscovici, S., Lage, E., & Naffrechoux, M. (1969). Influence of a Consistent Minority on the Responses of a Majority in a Color Perception Task. *Sociometry*, 32(4), 365–380. <https://doi.org/10.2307/2786541>
- Moscovici, S., & Nemeth, C. (1974). Social influence: II. Minority influence. In *Social psychology: Classic and contemporary integrations*. (pp. xii, 328–xii, 328). Oxford, England: Rand McNally.
- Moscovici S., & Ricateau P. (1972). Conformité, minorité et influence sociale. In Moscovici S. (ed.), *Introduction à la psychologie sociale*, 1, 139-191, Paris, Larousse
- Mugny, G. (1974). Negotiations, image of the other and the process of minority influence. *European Journal of Social Psychology*, 5(October), 209–228.
- Mugny, G., & Papastamou, S. (1980). When rigidity does not fail: individualization and psychologization as resistances to the diffusion of minority innovations*. *European*

Journal of Social Psychology, 10, 43–61.

Nemeth, C., & Wachtler, J. (1974). Creating the Perceptions of Consistency and Confidence:

A Necessary Condition for Minority Influence. *Sociometry*, 37(4), 529.

<https://doi.org/10.2307/2786425>

Papastamou, S. (1986). Psychologization and processes of minority and majority influence.

European Journal of Social Psychology, 16, 165–180.

Papastamou, S., & Mugny, G. (1990). Synchronic consistency and psychologization in

minority influence. *European Journal of Social Psychology*, 20, 85–98.

Pedaliu, E. (2015). *The Greek referendum has generated unprecedented uncertainty over*

Greece's future in the euro. Ανάκτηση 11 19, 2019, από European Politics and Policy Blog - London School of Economics:

<https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2015/06/29/the-greek-referendum-has-generated-unprecedented-uncertainty-over-greeces-future-in-the-euro/>

Sools, A., Triliva, S., Fragkiadaki, E., Tzanakis, M., & Gkinopoulos, T. (2018). The Greek

Referendum Vote of 2015 as a Paradoxical Communicative Practice: A Narrative, Future-Making Approach. *Political Psychology*, 39(5), 1141–1156.

<https://doi.org/10.1111/pops.12474>

Sygkelos, Y. (2015). *A Critical Analysis of the Greek Referendum of July 2015 A Critical*

Analysis of the Greek Referendum of July 2015. 2(July), 1–6.

Wood, W., Lundgren, S., Ouellette, J. A., Busceme, S., & Blackstone, T. (1994). Minority

Influence: A Meta-Analytic Review of Social Influence Processes. *Psychological*

Bulletin, 115(3), 323–345. <https://doi.org/10.1037//0033-2909.115.3.323>

Μαντόγλου, Α., & Χαραλάμπους, Κ. (1998). Πολιτική Εξουσία και Κοινωνική Επιρροή.

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, 11, 54–98.

Παπαστάμου, Σ. (1988). Οι μειονότητες και η στρατηγική τους: μια κοινωνιοψυχολογική

προσέγγιση της κοινωνικής τους επιρροής. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 69(69), 3–46. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.12681/grsr.866>

Παπαστάμου, Σ. (2011). *Ψυχολογιοποίηση: Επιπτώσεις των ψυχολογικών ερμηνειών στα φαινόμενα κοινωνικής επιρροής*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.

Παπαστάμου, Σ., & Μιούνυ, Γ. (2008). *Μειονότητες και Εξουσία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.

Παπαστάμου, Σ., & Προδρομίτης, Γ. (2016). Από αριστερή μειοψηφία, πλειοψηφική

Αριστερά: Η κοινωνική ψυχολογία διαβάζει την πολιτική. Στο Ι. Μηλιός, Σ.

Παπαστάμου, Α. Παππάς, & Γ. Προδρομίτης, *Πρώτη Φορά Αριστερά* (σσ. 97-165).

Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.